

Για τη Δίκη της Αντιφασιστικής Μοτοπορείας | Εκπομπή Βαβυλωνία (audio)

Εκπομπή BABYΛΩΝΙΑ.

Κάθε Παρασκευή 18:00-17:00 στο Ραδιόφωνο του The PressProject.

Στην εκπομπή της Βαβυλωνίας, την Παρασκευή 9/3, συζητήσαμε με τον Γ.Μ. (συλληφθέντα) για την επερχόμενη δίκη των 21 αντιφασιστών, κάναμε μια αναδρομή στους πρώτους μήνες της διακυβέρνησης Σαμαρά και τονίσαμε το ρόλο και την ανάγκη ενός κοινωνικού αντιφασιστικού κινήματος σήμερα και πάντα.

Στις 30/9/2012, στο πλαίσιο των αντιφασιστικών παρεμβάσεων της περιόδου, πραγματοποιείται μαζική αντιφασιστική μοτοπορεία στις γειτονιές των Πατησίων. Η κινητοποίηση αυτή δεν έμελλε να ολοκληρωθεί ποτέ, καθώς χτυπήθηκε βάνουσα από την περιβόητη ομάδα Δέλτα. Ακολουθούν συλλήψεις και βασανισμοί στα κρατητήρια της ΓΑΔΑ μέσα σε κλίμα τρομοκράτησης και συμπόρευσης πολιτικής ηγεσίας, ΕΛΑΣ και Χρυσής Αυγής.

Δένδιας, Μπαλτάκος, Σαμαράς, μηνύσεις στον Guardian, Επιτροπές Κατοίκων, Δίας, Δέλτα, εκκενώσεις ιστορικών καταλήψεων, επιθέσεις σε μετανάστες και αντιφασίστες. Λέξεις ενός πρόσφατου παρελθόντος που δεν πρέπει να ξεχνάμε.

Μετά από σχεδόν 6 χρόνια, το δικαστήριο των 21 συλληφθέντων της μοτοπορείας ξεκινά στις 12/3, στο Μικτό Ορκωτό της Αθήνας.

Υπενθυμίζεται ότι η «Βαβυλωνία» άλλαξε ώρα και θα μας ακούτε live κάθε Παρασκευή 6-7 το απόγευμα.

Στο μικρόφωνο: Στέφανος Μπατσής, Γιάννης Ζέρης

Tracklist:

Sonic Youth – Superstar

Veronica Falls – Teenage
Slowdive – Sugar for the Pill
Jesus and Mary Chain – Sometimes always
The Hit Parade – You Didn't Love me Them

Η «Φαβέλα» στην Εκπομπή της Βαβυλωνίας (audio)

Εκπομπή BABYΛΩΝΙΑ.

Κάθε Παρασκευή 15:00-16:00 στο Ραδιόφωνο του The PressProject.

Η Φαβέλα στη Βαβυλωνία, λίγες ώρες πριν τη μεγάλη αντιφασιστική διαδήλωση στον Πειραιά. Στη ραδιοφωνική εκπομπή της Βαβυλωνίας την Παρασκευή 2 Μαρτίου στο The Press Project ο Νίκος Ιωάννου και ο Γιάννης Ζέρης συζητήσαμε με την Ελευθερία Τομπατζόγλου και τον Χρήστο από την συνέλευση της Φαβέλας για τη δολοφονική επίθεση που δέχτηκαν από τη Χρυσή Αυγή την περασμένη Κυριακή, 25/2/2018.

Μιλήσαμε για τη σπουδαία κοινωνική και πολιτική δραστηριότητα του Ελεύθερου Κοινωνικού Χώρου στο Μικρολίμανο του Πειραιά, που μέσα σε έναν χρόνο λειτουργίας μάς πρόσφερε ένα πυκνό πολιτικό χρόνο, τόσο που να μας φαίνεται ότι ήταν από πάντα εκεί, στη Ναυάρχου Βότση.

Η Φαβέλα Αντιστέκεται και Φέγγει στα Μαύρα Σκοτάδια του Πειραιά

Κείμενο-κάλεσμα του *Ελεύθερου Κοινωνικού Χώρου Φαβέλα*:

Την Κυριακή το απόγευμα (25.02) λίγο πριν τις 19:00, την προγραμματισμένη ώρα της καθιερωμένης ανοιχτής διαχειριστικής συνέλευσης της Φαβέλας, 6 άνθρωποι που βρισκόμασταν στον χώρο από νωρίς, δεχτήκαμε οργανωμένη δολοφονική επίθεση από τάγμα εφόδου της χρυσής αυγής. Δυστυχώς δεν υπήρχε περιθώριο αντίδρασης και άμυνας, όπως την προηγούμενη φορά που μηχανοκίνητο τάγμα εφόδου απωθήθηκε από την περιφρούρηση του χώρου, καθώς στιγμιαία απερισκεψία μας έφερε πρόσωπο με πρόσωπο με τους φασίστες, οι οποίοι τρύπωσαν ύπουλα στον χώρο από την κεντρική είσοδο που ήταν ανοιχτή. Δεν χρειάζεται να περιγράψουμε εκτενώς τον τρόπο με τον οποίο έγινε η επίθεση, άλλωστε η μέθοδος της συγκεκριμένης οργάνωσης είναι πλέον γνωστή σε όλη την ελληνική κοινωνία. Ευτυχώς, αρκετά δολοφονικά χτυπήματα δεν βρήκαν στόχο και οι σύντροφοι και οι συντρόφισσες που χτυπήθηκαν αναρρώνουν και δεν κινδυνεύουν.

Μέσα σε σχεδόν ένα χρόνο λειτουργίας της Φαβέλας, η πρόσοψή της έχει βαφτεί με σπρέι και εθνικιστικά συνθήματα, έχει κλαπεί η ταμπέλα της εισόδου από την παρέα του Δεβελέκου, διατυμπανίζοντάς το ανοιχτά στα κοινωνικά δίκτυα, έχει μπλοκαριστεί 3 φορές η κλειδαριά της εισόδου με κόλλα, έχει γίνει απόπειρα εμπρησμού, για την οποία συνελήφθησαν τα μέλη της οργάνωσης Απέλλα και έχουν γίνει 2 επιθέσεις ταγμάτων εφόδου, η μία που κατέληξε στη Φαβέλα και αποκρούστηκε κατόπιν καταδίωξης πειραιωτών αντιφασιστών και η πιο πρόσφατη εναντίον μελών του χώρου.

Κατανοούμε το μίσος των ναζιστών, των εχθρών του ανθρώπινου γένους, για έναν χώρο όπως τη Φαβέλα, που λειτουργεί με

ανοιχτές πόρτες και με κοινωνικό πρόσωπο αδιάκοπα παράγοντας ακηδεμόνευτο πολιτικό και πολιτιστικό λόγο, μέσα στον Πειραιά, σε μία περιοχή, που θεωρούσαν δικιά τους.

Πρέπει κι αυτοί ωστόσο να κατανοήσουν, ότι κάθε χτύπημα που δεχόμαστε, είναι σαν πλήγμα σε αυτούς τους ίδιους, αφού το μόνο που καταφέρνει είναι να μας ενδυναμώνει, να μας συσπειρώνει και να δοκιμάζει τα πρωτόγνωρα όρια της αλληλεγγύης που έχει δεχτεί η Φαβέλα από τη δημιουργία της έως και σήμερα.

Κανένας δεν πήγε σπίτι του μετά την επίθεση, ούτε πρόκειται να πάει, φοβισμένος, τρομοκρατημένος. Αντιθέτως, στην εξ αναβολής συνέλευση της Δευτέρας ήμασταν 80 άνθρωποι. Άνθρωποι αποφασισμένοι να δώσουμε μαζική κοινωνική απάντηση στις επιθέσεις και τις προκλήσεις των ναζιστών και να τους στείλουμε εκεί που τους αρμόζει, στο χρονοντούλαπο της ιστορίας, ως μία εφιαλτική ανάμνηση. Σε αυτό το πλαίσιο καλούμε σε:

Τετάρτη 28/2, 2μμ: Ανοιχτή συνέντευξη τύπου στη Φαβέλα.

Πέμπτη 1/3, 6μμ: Αντιφασιστική παρέμβαση-αφισοκόλληση στις γειτονιές του Πειραιά. Ραντεβού στη Φαβέλα.

Παρασκευή 2/3, 6μμ: Αντιφασιστική διαδήλωση στον Πειραιά, συγκέντρωση στην πλατεία Καραϊσκάκη, έναντι του ηλεκτρικού σταθμού.

(Μετά την αντιφασιστική διαδήλωση θα ακολουθήσει πάρτι οικονομικής ενίσχυσης του χώρου για την αποκατάσταση των ζημιών στις 10.30μ.μ., Ναυάρχου Βότση 11, Μικρολιμανό – Πειραιάς)

ΟΥΤΕ ΒΗΜΑ ΠΙΣΩ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟΥΣ ΕΧΘΡΟΥΣ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, ΚΑΝΕΝΑΣ ΦΟΒΟΣ ΚΑΜΙΑ ΑΝΟΧΗ!

ΠΕΙΡΑΙΑΣ ΠΟΛΗ ΑΝΤΙΦΑΣΙΣΤΙΚΗ

ΚΑΜΙΑ ΑΝΟΧΗ
ΣΤΑ ΤΑΓΜΑΤΑ
ΕΦΟΔΟΥ
ΚΑΙ ΣΤΙΣ
ΦΑΣΙΣΤΙΚΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ

Αντιφασιστική
Διαδήλωση
Παρασκευή 2/3

Συγκέντρωση 6μμ
πλ.ατεία Καραϊσκάκη
(έναντι ηλ. σταθμού Πειραιά)

Ελεύθερος Κοινωνικός Χώρος Φαβέλα

Ο George Orwell για τους Κινδύνους του Εθνικισμού

Kristian Williams

Μετάφραση: Δημήτρης Πλαστήρας

Ο George Orwell ξεκινά το δοκίμιό του «Σημειώσεις πάνω στον Εθνικισμό» με την παραδοχή πως ο εθνικισμός δεν είναι στην πραγματικότητα η κατάλληλη λέξη, αλλά κάτι σαν παρεμφερής όρος για αυτό που θα αναλύσει. Εξηγεί:

«Με τον ‘εθνικισμό’ εννοώ πρώτα από όλα τη συνήθεια να υποθέτουμε πως τα ανθρώπινα όντα μπορούν να κατηγοριοποιηθούν όπως τα έντομα και πως ολόκληρα σύνολα εκατομμυρίων ή δεκάδων εκατομμυρίων μπορούν να τυποποιηθούν ως «καλοί» ή «κακοί». Δεύτερον – και αυτό είναι πολύ πιο σημαντικό – εννοώ τη συνήθεια του να αναγνωρίζουμε κάποιον με ένα μόνο έθνος ή άλλη μονάδα, τοποθετώντας την πέρα από το καλό ή το κακό και μην αναγνωρίζοντας κανένα άλλο καθήκον παρά μόνο την προώθηση των συμφερόντων της.»

Αλλού περιγράφει τον εθνικισμό απλά ως «την παρανοϊκή σύγχρονη συνήθεια της ταύτισης του εαυτού μας με μεγάλες μονάδες εξουσίας και βλέποντας τα πάντα με όρους ανταγωνιστικού κύρους».

Γράφοντας αμέσως μετά τη λήξη του Β’ Παγκόσμιου Πολέμου και στην αρχή μόλις της περιόδου της αποαποικιοκρατικοποίησης, ο Orwell επέλεξε τον εθνικισμό – αντί του σωβινισμού ή του φανατισμού – για βάσιμους, αλλά ιστορικά συγκεκριμένους λόγους. Σήμερα ίσως να είχε επιλέξει τον φονταμενταλισμό, αν και είναι εξίσου μακριά από το ειδικό νόημα που θέλει να εκφράσει. Αργότερα δημιούργησε ένα ολόκληρο λεξιλόγιο για να περιγράψει αυτή τη διαδικασία σκέψης: *μαυρόασπρο, εγκλημαστόπ,*

διπλοσκέψη, καλοσκέψη.

Το σημαντικό είναι το είδος πρόσδεσης που ο εθνικιστής σχηματίζει, όχι το ιδιαίτερο αντικείμενο αυτής της πρόσδεσης:

«το συναίσθημα για το οποίο μιλάω δεν συνδέεται πάντοτε με αυτό που αποκαλούμε έθνος... Μπορεί να προσδεθεί με μία εκκλησία ή μία τάξη, ή μπορεί να δουλεύει με έναν πλήρως αρνητικό τρόπο, εναντίον κάτι ή κάποιου και δίχως την ανάγκη για κάποιο θετικό αντικείμενο αφοσίωσης».

Μέσα στο πλαίσιο αυτό, ο Orwell αναφέρει τρία «βασικά χαρακτηριστικά της εθνικιστικής σκέψης»:

1. **«Εμμονή**. Σχεδόν πάντα, κανένας εθνικιστής δεν σκέφτεται, μιλά ή γράφει για τίποτα άλλο πέρα από την ανωτερότητα της δικής του μονάδας εξουσίας.» Η ιδιαίτερη αποστολή του είναι να αποδείξει πως το έθνος που διάλεξε είναι από κάθε άποψη καλύτερο από τους αντιπάλους του. Επομένως, ακόμη και στα τελικά όρια της αληθοφάνειας, κάθε ερώτημα μπορεί να γυρίσει πίσω σε αυτό το κεντρικό ζήτημα. Καμιά λεπτομέρεια δεν είναι αδιάφορη, κανένα γεγονός δεν είναι ουδέτερο.

2. **«Αστάθεια**». Το περιεχόμενο του πιστεύω του εθνικιστή, ακόμη και το αντικείμενο της αφοσίωσής του, είναι αντικείμενο αλλαγών, όπως και οι συνθήκες. «Αυτό που μένει σταθερό στον εθνικιστή είναι η ίδια του η ψυχосύνθεση» – ο αδιάκοπος, απλουστευτικός, ασυμβίβαστος ζήλος. Η ουσία είναι να κρατά κανείς τον εαυτό του συνεχώς σε μία ξέφρενη κατάσταση γύρω από προσποιητούς διαγωνισμούς τιμής, είτε ξεσπούν σε σπασμούς οργής γύρω από υποθετικές προσβολές είτε σε σαδιστική έκσταση γιορτάζοντας κάποιο νέο θρίαμβο. Είναι η ένταση της εμμονής που έχει σημασία, όχι ο προσχηματικός στόχος.

3. **«Αδιαφορία για την πραγματικότητα**». Οι εθνικιστές επιτυγχάνουν ενστικτωδώς το επίπεδο εκείνο της διπλοσκέψης που οι κάτοικοι του *Airstrip One* καλλιεργούσαν προσπαθώντας συνειδητά: «Ο εθνικισμός είναι δίψα για δύναμη, σφυρηλατημένη

με αυταπάτη. Κάθε εθνικιστής είναι ικανός για την πιο ξεδιάντροπη ατιμία, αλλά είναι και – μιας και στη συνείδησή του εξυπηρετεί κάτι μεγαλύτερο από τον ίδιο – πέρα από κάθε αμφιβολία σίγουρος πως έχει δίκιο». Η βασική του πίστη, αισθάνεται βέβαιος πως πρέπει να είναι αλήθεια, έτσι λοιπόν, τα γεγονότα πρέπει να προσαρμόζονται ώστε να ταιριάζουν σε αυτήν.

Ο Orwell κατατάσσει τις κύριες μορφές του εθνικισμού σε «θετικό Εθνικισμό» (που είναι για την ίδια τη χώρα κάποιου, π.χ. Κέλτικος εθνικισμός ή Σιωνισμός), σε «Αρνητικό Εθνικισμό» (που είναι εναντίον κάποιας άλλης ομάδας, π.χ. Αντισημιτισμός ή Τροτσκισμός στην καθαρή του αντι-Σοβιετική εκδοχή), και σε «Μεταφερόμενο Εθνικισμό» (ταύτιση κάποιου με μία φυλή, τάξη ή χώρα άλλη από τη δική του – την εποχή του Orwell συνήθως με την ΕΣΣΔ). Φυσικά, είναι δυνατό να έχεις οποιαδήποτε από αυτές τις πεποιθήσεις και να μην είσαι «εθνικιστής» με την οργουελιανή έννοια του όρου.

Το πρόβλημα δεν είναι εγγενές σε κανένα συγκεκριμένο σώμα σκέψεων, ακριβώς όπως και καμία συγκεκριμένη θεωρία δεν εγγυάται την ανοσία.

Το ζήτημα είναι λιγότερο το φιλοσοφικό περιεχόμενο και περισσότερο ο υποκειμενικός τρόπος με τον οποίο το άτομο σχετίζεται με αυτό.

Ο εθνικιστής κρατάει το ιδιαίτερό του δόγμα, όχι μόνο ως την αδιαμφισβήτητη αλήθεια, αλλά και ως το απόλυτο μέτρο με το οποίο μπορεί να κριθεί η αλήθεια. Η έκτασή του δεν περιορίζεται σε ηθικά ή πολιτικά γεγονότα και όλα τα ερωτήματα, είτε πρακτικά είτε αξιακά, μπορούν να απαντηθούν εκ των προτέρων με τη μνημόνευση του εθνικιστικού πιστεύω – ή, ακριβέστερα, του «ανταγωνιστικού κύρους» της «μονάδας δύναμης» στην οποία έχει αφοσιώσει τον εαυτό του.

Οι κίνδυνοι της εθνικιστικής σκέψης επεκτείνονται πολύ πιο πέρα από κάποιο συγκεκριμένο σφάλμα και πέρα ακόμα από τα κινήματα που μολύνονται από αυτήν. Μόλις ο εθνικισμός εξαπλωθεί πέρα από ένα συγκεκριμένο σημείο, θα προσπαθήσει να υποβιβάσει τη συνολική ποιότητα του πολιτικού διαλόγου, και επομένως της πολιτικής σκέψης – και επειδή κανένα γεγονός ή ιδέα δεν είναι άσχετη με τις εθνικιστικές φιλοδοξίες, τελικά κάθε σκέψη.

Σε αυτό που μάλλον αποτελεί το πιο αποκαρδιωτικό απόσπασμα του ημερολογίου του, ο Orwell έγραψε:

«Πνιγόμαστε στη βρώμα. Όταν μιλάω σε οποιονδήποτε ή διαβάζω τα γραπτά από οποιονδήποτε έχει κάτι να πει, νοιώθω πως η διανοητική εντιμότητα και η ισορροπημένη κρίση έχει απλά εξαφανιστεί από το πρόσωπο της γης. Η σκέψη όλων είναι εισαγγελική, ο καθένας απλά προωθεί μια «θέση» με εσκεμμένη φίμωση της άποψης του αντιπάλου, και επιπλέον, με απόλυτη απαξίωση προς κάθε βάσανο πέρα από αυτά του ίδιου και των φίλων του... Μπορεί κανείς να το παρατηρήσει αυτό στην περίπτωση ανθρώπων που κάποιος διαφωνεί μαζί τους, όπως οι φασίστες ή οι πασιφιστές, αλλά στην πραγματικότητα όλοι είναι το ίδιο, τουλάχιστον όλοι όσοι έχουν απόλυτη άποψη. Όλοι είναι ανέντιμοι, και όλοι είναι απόλυτα σκληροί προς ανθρώπους που είναι έξω του στενού κύκλου των δικών τους συμφερόντων και συμπαθειών.

Αυτό που είναι εντυπωσιακότερο όλων είναι ο τρόπος που η συμπάθεια μπορεί να «ανάψει» ή να «σβήσει» σαν ένα είδος διακόπτη ανάλογα με την πολιτική σκοπιμότητα... Δεν εννοώ τα ψέματα για την επίτευξη πολιτικών στόχων αλλά τις πραγματικές αλλαγές σε υποκειμενικά συναισθήματα. Δεν υπάρχει όμως κάποιος που να έχει και αποκρυσταλλωμένη γνώμη και ισορροπημένη αντίληψη; Στην πραγματικότητα υπάρχουν πολλοί αλλά είναι ανίσχυροι. **Όλη η εξουσία βρίσκεται στα χέρια παρανοϊκών».**

Ο πολιτικός διάλογος μέσα σε ένα τέτοιο πλαίσιο δεν μπορεί να αποτελέσει τρόπο για να φτάσει κάποιος στην αλήθεια ή να

καταφέρει έναν κάποιο βαθμό αμοιβαίας κατανόησης ή να πείσει άλλους για τη δική του άποψη, ή ακόμη να κάνει τον εαυτό του κατανοητό. Αντιθέτως, είναι ένα είδος παιχνιδιού στο οποίο τόσο η νίκη όσο και τα ρίσκα είναι κυρίως φανταστικά. Ο Orwell ανέλυσε τα κίνητρα του εθνικιστή: «Αυτό που θέλει είναι να αισθανθεί πως η δική του μονάδα επικρατεί πάνω σε μια άλλη μονάδα και πιο εύκολα μπορεί να το κάνει αυτό με την επίθεση σε έναν αντίπαλο παρά με την εξέταση των γεγονότων για να δει αν τον στηρίζουν». Μιας και οι δυο πλευρές είναι, κατά κανόνα, εξίσου «αδιάφορες για το τι συμβαίνει στον πραγματικό κόσμο», το αποτέλεσμα τέτοιων διαφωνιών «είναι πάντοτε εντελώς δίχως αποτέλεσμα» και «ο κάθε διεκδικητής δίχως εξαίρεση πιστεύει πως ο ίδιος έχει κερδίσει τη νίκη».

Σε έναν τέτοιου είδους διαγωνισμό είναι σχεδόν σίγουρο πως οι φαντασιώσεις αντικαθιστούν τα γεγονότα, οι πλάνες υπερισχύουν των επιχειρημάτων και η συκοφαντία γίνεται η προτιμώμενη τακτική από όλες τις πλευρές. Μια ομίχλη αβεβαιότητας σύντομα απλώνεται πάνω από κάθε άποψη, «κάτι που κάνει όλο και δυσκολότερο να ανακαλύψεις τι στην πραγματικότητα συμβαίνει», και έτσι «γίνεται ευκολότερο να γραπωθείς από παρανοϊκές απόψεις. Αφού τίποτα πλέον δεν αποδεικνύεται ούτε καταρρίπτεται, το πιο αδιαμφισβήτητο γεγονός μπορεί με ευκολία να απορριφθεί». Αλλά δεν πειράζει. Η αμφιβολία γρήγορα μετατρέπεται σε αδιαφορία.

Τα γεγονότα είτε παρουσιάζονται είτε συσκοτίζονται ώστε να δημιουργήσουν μία κατάσταση. Αν είναι αναγκαίο, τα απαραίτητα γεγονότα απλά εφευρίσκονται ή, αντιθέτως, απλά διαγράφονται.

Αυτό που ανησυχούσε κυρίως τον Orwell, ήταν πως μεμονωμένοι άνθρωποι – ίσως και εκατομμύρια από αυτούς – μπορεί να αντλήσουν την αίσθηση ολότητάς τους με την εθελοντική τους υποταγή σε ασταθή δόγματα, αντί του σεβασμού για την αλήθεια ή τις απαιτήσεις της συνείδησης κάποιου. Μπορεί τότε να σταματήσουν να αναγνωρίζουν πως τέτοια πράγματα, όπως η κατασκευή αποδείξεων και η συκοφάντηση του αντιπάλου είναι

απαράδεκτα – ή ακόμη και άτιμα. Βρήκε αυτή τη σκέψη «τρομακτική... γιατί συχνά μου δίνει την αίσθηση πως η ίδια η έννοια της αντικειμενικής αλήθειας σβήνεται από τη γη». Στο 1984 οδηγεί την τάση αυτή στη λογική της κατάληξη. Ο Ο'Brrien, το στέλεχος του Εσωτερικού Κόμματος, ο δάσκαλος-βασανιστής, κάνει κατήχηση στον δύστυχο Winston Smith στο κελί του μέσα στο Υπουργείο Αγάπης:

*«Εμείς, το Κόμμα, ελέγχουμε όλα τα αρχεία και ελέγχουμε όλες τις αναμνήσεις... ελέγχουμε το παρελθόν... Εσύ νομίζεις πως η πραγματικότητα είναι κάτι αντικειμενικό, εξωτερικό, αυθύπαρκτο... Αλλά σου λέω, Winston, πως η πραγματικότητα δεν είναι εξωτερική. Η πραγματικότητα υπάρχει στο ανθρώπινο μυαλό και πουθενά αλλού. Όχι στο μεμονωμένο μυαλό, που μπορεί να κάνει λάθη και σε κάθε περίπτωση σύντομα χάνεται αλλά στο μυαλό του Κόμματος, που είναι συλλογικό και αθάνατο. Ό,τι πιστεύει το Κόμμα πως είναι αλήθεια **είναι** ή αλήθεια. Είναι αδύνατον να δεις την αλήθεια, παρά μόνο κοιτώντας μέσα από τα μάτια του Κόμματος».*

Στο τέλος, ο Winston τσακίζεται. Προσηλυτίζεται στην άποψη του Κόμματος. Κάποτε είχε γράψει πως «Ελευθερία είναι η ελευθερία του να λες πως δύο και δύο κάνουν τέσσερα». Αλλά τελικά μαθαίνει πως «μερικές φορές είναι πέντε. Μερικές φορές είναι τρία. Μερικές φορές είναι όλα αυτά ταυτόχρονα». Η αφοσίωσή του στο Κόμμα εξασφαλίζεται από – καλύτερα, είναι ταυτόσημη – με την παράδοση της δικής του κρίσης.

*

Όπως και με τις οδηγίες του για τη βελτίωση του κακού γραψίματος, η στρατηγική του Orwell για την αντιμετώπιση των απατών του εθνικισμού είναι το να μας διδάξει πώς να τις αναγνωρίζουμε και μετά να κάνει επίκληση στη δική μας ορθή σκέψη. Το πρώτο βήμα, αναφέρει, είναι μάλλον η αναγνώριση των δικών μας ατελειών, σφαλμάτων και προκαταλήψεων. Γράφει:

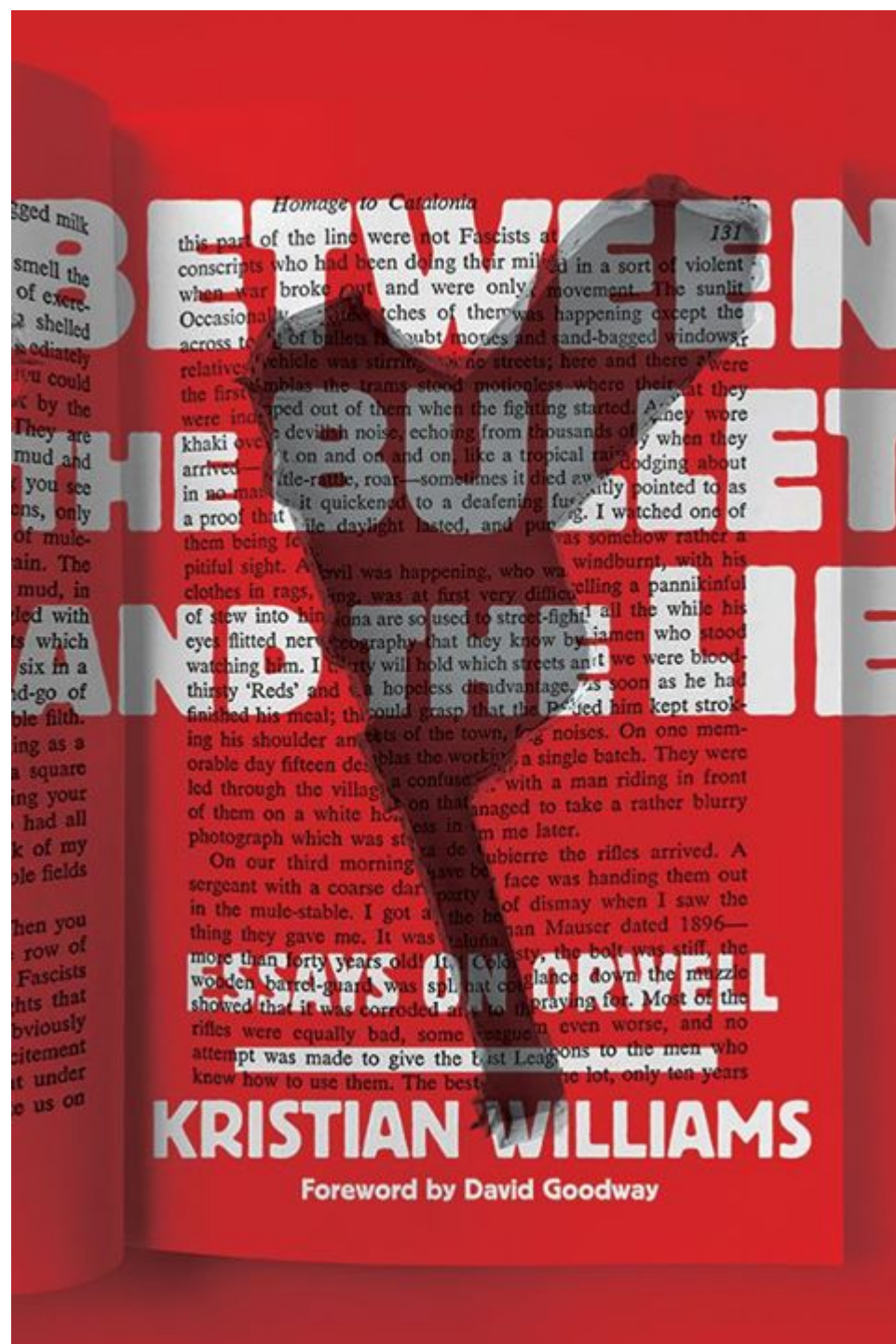
«Όσο για τις εθνικιστικές αγάπες και τα μίσση για τα οποία έχω

μιλήσει, είναι κομμάτια αυτού που αποτελεί λίγο πολύ τον καθένα μας, είτε μας αρέσει είτε όχι. Αν είναι δυνατόν να απαλλαγούμε από αυτά δεν το γνωρίζω, αλλά πιστεύω πως είναι δυνατόν να παλεύουμε εναντίον τους και αυτό είναι ουσιαστικά μια ηθική προσπάθεια. Είναι ερώτημα πρώτα από όλα ανακάλυψης του τι είναι κάποιος και ποια είναι πραγματικά τα συναισθήματά του, και στη συνέχεια να συνυπολογίζει την αναπόφευκτη προκατάληψη... **Οι συναισθηματικές ορμές που είναι αναπόφευκτες, και είναι ίσως αναγκαίες για την πολιτική δράση, πρέπει να είναι ικανές να υπάρχουν δίπλα-δίπλα με μια αποδοχή της πραγματικότητας».**

Μπορεί κάποιος να μην είναι ικανός να αποφύγει την προκατάληψη αλλά δεν είναι αναγκαίο να υιοθετήσει την προκατάληψη ως αρχή. Μπορεί, αν όχι κάτι άλλο, να αρνηθεί να παραδόσει τη δική του προσωπική κρίση. Αυτό είναι εν μέρει θέμα χαρακτήρα: η ικανότητα του να διακρίνουμε μεταξύ του τι θέλουμε και του τι γνωρίζουμε, «η δύναμη αντιμετώπισης δυσάρεστων γεγονότων», η θέληση για ζωή δίχως παρηγορητικά ψέματα. Ίσως αυτό που χρειάζεται περισσότερο από όλα είναι η συνεχιζόμενη πίστη στην ύπαρξη μιας αντικειμενικής αλήθειας ενώ διατηρείται ένας αυστηρός, απαιτητικός σκεπτικισμός που αφορά όλους τους ισχυρισμούς της κατοχής της.

Αυτό δεν είναι όμως παρά μία μερική λύση. Μπορεί να βοηθήσει ένα μεμονωμένο μυαλό να παραμείνει καθαρό και τίμιο αλλά κάνει ελάχιστα στο να αλλάξει τη συνολική ατμόσφαιρα. Ο Orwell το συνειδητοποίησε αυτό και όμως προς το τέλος της ζωής του αυτό το ερώτημα της ατομικής σκέψης έγινε το βασικό του ενδιαφέρον. Αντιμέτωπος με τη συνεχιζόμενη απειλή του ολοκληρωτισμού, ο Orwell κατέληξε να βλέπει τον αγώνα για ελευθερία να υπάρχει, όχι μόνο μεταξύ τάξεων και εθνών αλλά πρώτα και ίσως πολύ πιο σημαντικά ανάμεσα «στα λίγα κυβικά εκατοστά μέσα στο κρανίο σας».

(<https://lithub.com/what-george-orwell-wrote-about-the-dangers-of-nationalism/>). Προσαρμοσμένο από το βιβλίο *Between the Bullet and the Lie: Essays on Orwell* (AK Press, 2017).

Εκπομπή BABYΛΩΝΙΑ | Αντιφασιστικός Σεπτέμβρης και εξορύξεις υδρογονανθράκων (audio)

Εκπομπή BABYΛΩΝΙΑ.

Κάθε Παρασκευή στις 14:00, στην ERTOPEN.

Αναλύσεις και σχολιασμός... από τα κάτω.

Εκπομπή 15/09/17: Ενημέρωση για τις δράσεις του Κοινωνικού Αντιφασιστικού Μετώπου στο πλαίσιο του Αντιφασιστικού Σεπτέμβρη.

Τηλεφωνική συνομιλία με τον Γιάννη Παπαδημητρίου για τις εξορύξεις υδρογονανθράκων στο Ιόνιο και την Ήπειρο.

tracklist:

- 1) Sonic Youth – Youth against fascism
- 2) Courtney Barnett – Dead Fox
- 3) Fever Kids – Holding Grass
- 4) Orkestra Obsolete – Blue Monday
- 5) Manic Street Preachers – If you tolerate this

Ραδιοφωνικά στους 106,7 στα FM για την Αττική, στους 96,5 FM μέσω του Εργατικού Κέντρου Εύβοιας και μέσω του Ράδιο Ένωση 97,3 FM στην Βοιωτία.

Διαδικτυακά στο <https://www.ertopen.com/radio>.

Τα ηχητικά όλων των εκπομπών **εδώ**.

Αντισεξισμός και Αντιφασισμός στην Εποχή των Τεράτων: Καιρός για Συνάντηση

Ελιάνα Καναβέλη

Δρ. Κοινωνιολογίας

«Ο παλιός κόσμος πεθαίνει και ο νέος κόσμος πασχίζει να γεννηθεί. Τώρα είναι η εποχή των τεράτων»

Αντόνιο Γκράμσι

Ζούμε σε μια περίοδο έντονων πολιτικών και κοινωνικών διαδικασιών, τόσο σε εθνικό επίπεδο όσο και σε παγκόσμιο, τα οποία φαίνεται να είναι σε αλληλεπίδραση. Η εκλογή του Τραμπ στην Αμερική, η άνοδος των ακροδεξιών κομμάτων στην Ευρώπη¹ συνθέτουν μια εικόνα, εκ πρώτης όψης, κάπως δυσοίωνη. Δυσοίωνα γιατί με τον ερχομό αυτών ισχυροποιείται και ένας λόγος ρατσιστικός, σεξιστικός που αποκλείει τα υποκείμενα από τον δημόσιο χώρο και λόγο εξαιτίας της θρησκείας, του χρώματος, της σεξουαλικότητας και του φύλου. Αντιμετωπίζει το θηλυκό σώμα, ξεκάθαρα και δίχως περιστροφές, ως αντικείμενο προς εκμετάλλευση και ως κατώτερο από αυτό του άνδρα.

Αυτές οι φωνές ακούγονται τόσο από ακροδεξιούς όσο και από νεοφιλελεύθερους, αλλά και από αριστερούς, τόσο εγχώρια² όσο και παγκόσμια. Δείτε, για παράδειγμα, τη δήλωση του Ντάισεμπλουμ ότι οι νότιοι έφαγαν τα λεφτά τους σε γυναίκες και ποτά. Αν αναλύσουμε προσεχτικά τη δήλωσή του, παρατηρούμε καταρχάς ότι όλοι οι «νότιοι» είναι άνδρες ενώ σε δεύτερο επίπεδο δεν αναγνωρίζεται το θηλυκό υποκείμενο ως κάποιο που μπορεί να καταναλώσει, αντίθετα είναι αυτό που καταναλώνεται από το αρσενικό υποκείμενο. Στον πυρήνα της, η δήλωση αυτή είναι άκρως σεξιστική, υποτιμητική και δείχνει ότι το επίπεδο ευαισθητοποίησης αναφορικά με ζητήματα φύλου, σεξουαλικότητας είναι πολύ χαμηλό, αλλά δεν πέφτουμε από τα σύννεφα.

Είχε προηγηθεί, εξάλλου, και η δήλωση του ακροδεξιού Πολωνού ευρωβουλευτή Γιάνους Κόρβιν-Μίκε ότι σαφώς και οι γυναίκες πρέπει να πληρώνονται λιγότερα γιατί είναι πιο αδύναμες, μικρότερες σε μέγεθος και λιγότερο ευφυείς, με λίγα λόγια κατώτερα όντα. Οι δηλώσεις αυτές μόνο αφελείς και αστείες δεν θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν. Φέρουν μια ισχυρή αντίληψη υποτίμησης της γυναικείας υπόστασης και δεν είναι άσχετες με την πολιτική κατάσταση που επικρατεί στην Πολωνία και την ισχυροποίηση της ακροδεξιάς, η οποία αποτυπώθηκε και στο εκλογικό αποτέλεσμα του 2015 με την επικράτηση του συντηρητικού και άκρως ξενοφοβικού κόμματος του Νόμου και της Δικαιοσύνης (PiS).

Μην ξεχνάμε, ωστόσο, να αναφέρουμε ότι πριν από μερικούς μήνες, οι γυναίκες στην Πολωνία δώσανε μια ισχυρή μάχη και την πετύχανε ενάντια στον νόμο που ήθελε να επεκτείνει την απαγόρευση εκτρώσεων σε καθολικό επίπεδο³. Αντίστοιχη τροπολογία⁴ ήθελε να περάσει και ο Τραμπ περιστοιχισμένος από άνδρες συμβούλους. Το γεγονός ότι ήταν όλοι τους άνδρες και αποφάσιζαν για την τύχη των ζώων και των σωμάτων των γυναικών, αποτυπώνει τόσο σε συμβολικό αλλά και σε πραγματικό επίπεδο την αντιμετώπιση των γυναικών.

Η επίκληση στο έθνος, στη διατήρησή του, στη συνέχισή του και στην αναπαραγωγή του μέσα από τα σώματα των γυναικών σαφώς και δεν είναι τωρινό φαινόμενο. Το παρατηρούμε σε διάφορες περιόδους μέσα από την ανακίνηση του δημογραφικού ζητήματος ή αλλιώς της υπογεννητικότητας, προσδίδοντας στην εκάστοτε μήτρα εθνική και πολιτική σημασία. Κάπως έτσι έρχονται στο προσκήνιο εθνικιστικές και σεξιστικές λογικές, οι οποίες έχουν στο επίκεντρό τους το θηλυκό σώμα, τη διαχείρισή του με απώτερο σκοπό τον έλεγχό του. Αντίστοιχα, τα σώματα των ΛΟΑΤΚΙ υποκειμένων, που δεν μπορούν με «φυσικό» τρόπο να αναπαραγάγουν το έθνος, όχι μόνο θεωρούνται ανεπιθύμητα, αλλά τοποθετούνται στο πυρ το εξώτερον, στιγματίζονται ως ανίκανα και συχνά γίνονται θύματα βίαιων επιθέσεων.

Στο σημείο αυτό, θα λέγαμε ότι ο φασισμός και ο σεξισμός συναντώνται στο θηλυκό σώμα, τροφοδοτώντας ο ένας τον άλλον και συμβάλλοντας στη διατήρηση ενός συντηρητικού πλαισίου, όπου όλα είναι υπό καθεστώς ελέγχου. Οτιδήποτε, οποιο(α)σδήποτε ξεφεύγει από αυτό το κυρίαρχο πλαίσιο θα διώκεται, θα απομονώνεται, θα εξορίζεται, θα προπηλακίζεται, θα είναι το ξένο, το άλλο, το διαφορετικό. Κάπου εδώ όμως θα δανειστούμε από τον Φουκώ την άποψη ότι όπου υπάρχει εξουσία υπάρχει και αντίσταση. Τόσο σε τοπικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο, παρατηρούμε την ύψωση αναχωμάτων απέναντι σε αυτές τις σεξιστικές και φασιστικές λογικές που περιορίζουν την ελεύθερη βούληση και δράση των υποκειμένων.

Η επίθεση που δέχονται τα σώματα των θηλυκών και των ΛΟΑΤΚΙ υποκειμένων από τις κυρίαρχες πολιτικές, είναι δυνατόν, ακριβώς μέσα από τη διαδικασία της αντίδρασης, να αλλάξει κατεύθυνση και σαν μπούμερανγκ να στραφεί εναντίον τους. Όσο οι επιθέσεις εντείνονται οι αντιστάσεις οξύνονται, και αυτή είναι δυνατό να δημιουργήσει συνθήκες ρήξης, αλλά και νίκης. Στο εγχώριο συγκείμενο, ακολουθώντας και το διεθνές παράδειγμα, οι θεματικές που άπτονται του ζητήματος του φύλου την τελευταία δεκαετία έχουν μπει με δυναμικό τρόπο στον δημόσιο λόγο. Σε αυτό βέβαια έχει βοηθήσει και το γεγονός ότι τόσο στο ακαδημαϊκό όσο και στο κινηματικό επίπεδο έχει τεθεί μια τέτοια ατζέντα. Μια άλλη διαπίστωση όμως είναι ότι τα ζητήματα φύλου και γενικότερα ο αντισεξισμός συζητούνται αποσπασματικά και δεν αποτελούν θέματα της βασικής πολιτικής ατζέντας του κινηματικού χώρου.

Συζητούνται αποσπασματικά και δίχως προτάσεις ουσιαστικής αλλαγής του τρόπου σκέψης και δράσης και επιπλέον τις περισσότερες φορές τίθενται μέσα από τη λογική ότι αφού δεν τίθεται από τις ίδιες τις γυναίκες δεν υπάρχει λόγος να τεθεί από τους άνδρες.

Το ζήτημα του αντισεξισμού εν γένει δεν είναι μια καθημερινή πρακτική ενσωματωμένη τόσο στις ατομικές συμπεριφορές όσο και στις πολιτικές διαδικασίες και αυτό είναι ένα βασικό

ζητούμενο του κινήματος.

Από την άλλη, το αντιφασιστικό κίνημα, μέσα από τις αντιφασιστικές δράσεις, τόσο σε πρακτικό όσο και σε θεωρητικό επίπεδο, μετά και από την άνοδο της Χρυσής Αυγής, παρουσιάζει μια συνεχή και συνεπή παρουσία. Πόσο όμως αντισεξιστικό μπορεί να θεωρηθεί το αντιφασιστικό κίνημα; Ο μιλιταριστικός τρόπος, όπως αυτό εκδηλώνεται τόσο μέσα από την αμφίεση, αλλά και από τις μεθόδους αντιμετώπισης των φασιστών, λειτουργεί αποτρεπτικά στη διαδικασία της αντισεξιστικοποίησης του αντιφασιστικού κινήματος. Αυτό δεν σημαίνει ότι και θηλυκά υποκείμενα δεν συμμετέχουν σε αυτό και μάλιστα εξίσου μαχητικά, αλλά η κυρίαρχη εικόνα παραμένει αρσενική, βίαιη, άγρια, εκείνη του γυμνασμένου μάτσο άνδρα, η οποία λειτουργεί αποτρεπτικά για τους πολλούς/ές.

Αυτό βέβαια δεν είναι άσχετο από τα στερεότυπα που κυριαρχούν και που σχετίζονται τόσο με την έμφυλη διάσταση της χρήσης του δημόσιου χώρου, αλλά και με την μονοπωλιακή χρήση της βίας από τα αρσενικά υποκείμενα και την ταυτόχρονη τοποθέτηση των θηλυκών υποκειμένων στην κατάσταση του ευάλωτου, του αδύναμου, του ευαίσθητου, φοβισμένου πλάσματος. Ως εκ τούτου, το αντιφασιστικό κίνημα μονοπωλείται από αυτή την εικόνα του μάτσο, γυμνασμένου άνδρα που επιτίθεται στον μάτσο, γυμνασμένο φασίστα.

Η μορφή του αντιφασιστικού κινήματος στην Ελλάδα, έτσι όπως διαμορφώθηκε τα τελευταία χρόνια, είναι διττή. Η μία είναι οι εκδηλώσεις-διαδηλώσεις και η άλλη η πιο επιθετική απάντηση στους φασίστες. Ο αντισεξισμός κινείται κυρίως γύρω από τη σφαίρα της ευαισθητοποίησης των υποκειμένων αναφορικά με το φύλο, τις έμφυλες διαστάσεις, τον σεβασμό στη διαφορετικότητα του άλλου. Θέλω να πω ότι δεν έχουμε δει συγκρούσεις ενάντια στον σεξισμό, ο οποίος αποτελεί ένα σύστημα ιεραρχίας στο οποίο συστηματικά υποτιμάται ο ρόλος και η υπόσταση του θηλυκού υποκειμένου, όπως έχουμε δει αντίστοιχα ενάντια στους φασίστες.

Κατά τη γνώμη μου, αυτό δεν είναι τυχαίο και είναι βαθύτατα πολιτικό. Ο σεξισμός είναι τόσο βαθιά ενσταλαγμένος μέσα μας που διακλαδώνεται, παίρνει διάφορες μορφές και εντέλει κάνει τον εχθρό αόρατο ή καλύτερα αδιόρατο. Όλοι θα πουν ότι είναι αντισεξιστές, ναι, και οι αντιεξουσιαστές-αναρχικοί θα το πουν, αλλά αλήθεια σε ποιο βαθμό είναι ικανοί, πρώτον, να αναγνωρίσουν τον σεξισμό και, δεύτερον, πόσο αλλά και με ποιους τρόπους είναι διατεθειμένοι να τον παλέψουν όταν οι ρίζες της πατριαρχίας είναι τόσο βαθιές και οι ίδιοι καλύπτονται αρκετές φορές κάτω από τον μανδύα της αντιεξουσίας; Από την άλλη, ο αντιφασισμός έχει έναν εχθρό, ξεκάθαρο, τον φασισμό, τον ακροδεξιό, τη ρητορική του και την πρακτική του και επομένως μπορεί να αντιμετωπιστεί.

Η αντισεξιστικοποίηση του αντιφασιστικού κινήματος εμφανίζεται ως πρόκληση και ως μεγάλο στοίχημα στις δεδομένες συνθήκες. Είναι, ωστόσο, εφικτό να ενσταλάξουμε στοιχεία αντισεξισμού μέσα στο αντιφασιστικό κίνημα. Στη Ροζάβα, για παράδειγμα, πρόσφατα δημιουργήθηκε ένας πυρήνας IRPGF5, και αν ακούσετε τη σύντομη διακήρυξή τους, αναφέρονται στον πόλεμο ενάντια στην πατριαρχία ως θεμελιώδες στοιχείο της δράσης τους. Εδώ, –που τόσο πολύ επικαλούμαστε το παράδειγμα της Ροζάβα, ίσως γιατί απέχει πολύ από τον δικό μας τρόπο ζωής και οργάνωσης και ό,τι απέχει το εξωτικοποιούμε, το θαυμάζουμε από μακριά, αλλά είναι δύσκολο να το υιοθετήσουμε γιατί θα πρέπει να αλλάξουμε μάλλον ριζικά–, θα ακούσουμε για την πατριαρχία και τον πόλεμο που πρέπει να κάνουμε ενάντια σε αυτή αν όχι ποτέ τότε σίγουρα σπάνια, κυρίως στις 30 Νοέμβρη ή σε κάποιο περιστατικό έμφυλης βίας. Είναι κάπως επετειακός αυτός ο πόλεμος.

Η καθημερινή μας δράση σε όλους τους τομείς των δραστηριοτήτων μας μπορεί να αποτελέσει τη ρωγμή σε αυτό το κυρίαρχο πλαίσιο αντιλήψεων. Η μάχη ενάντια στον φασισμό και τον σεξισμό είναι προσωπική, αλλά και συλλογική υπόθεση. Για αυτό, όταν είμαστε μάχιμοι αντιφασίστες δεν μπορούμε να μην είμαστε και μάχιμοι αντισεξιστές, όποια μορφή κι αν λαμβάνει αυτή η δράση. Κάπως έτσι θα οικοδομήσουμε το άλλο παράδειγμα, όπως έγινε και

γίνεται διαρκώς στη Ροζάβα. Οι αντιδράσεις και η συσπείρωση των θηλυκών και ΛΟΑΤΚΙ υποκειμένων εξάλλου σε Ευρώπη και Αμερική, σε ένα global6 θα λέγαμε επίπεδο, ενάντια στις επιθέσεις που δέχονται από τις κυρίαρχες κρατικές-εθνικές πολιτικές, αποτελεί ένα σημείο όπου ο αντιφασισμός και ο αντισεξισμός συναντιούνται και είναι δυνατόν να οικοδομήσουν μια άλλη πραγματικότητα, ισότητας, αλληλεγγύης και αξιοπρέπειας, συνειδητοποιώντας βέβαια ότι οι ρίζες της πατριαρχίας είναι πολύ βαθιές και πρέπει να σκάψουμε πολύ, μέσα μας και έξω μας, ατομικά και συλλογικά, για να τις ξεριζώσουμε από την καθημερινή μας πρακτική και ζωή.

Βιβλιογραφία:

Φουκώ Μισέλ, 1982 [1980], *Η ιστορία της σεξουαλικότητας Ι: Η δίψα της γνώσης*, μτφρ. Γκλόρυ Ροζάκη, Αθήνα: Ράππα.

Χαλκιά Αλεξάνδρα, 2007[2004], *Το Άδειο Λίκνο της Δημοκρατίας; Σεξ, έκτρωση και εθνικισμός στην Ελλάδα*, μτφρ. Μαρία Καστανάρα, επιμ. Χριστίνα Κωνσταντάκη & Σοφία Φίλερη, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Rawwida Baksh & Wendy Harcourt (ed), [2015], *The Oxford Handbook of Transnational Feminist Movements*, Οξφόρδη: Oxford University Press.

Σημειώσεις:

1. Για μια διεξοδική καταγραφή της ανόδου της ακροδεξιάς στην Ευρώπη βλ. Martin Smith & Tash Shifrin, (2016), "Fascism and the far right in Europe: country by country guide and analysis", διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.dreamdeferred.org.uk/2016/04/fascism-and-the-far-right-in-europe-country-by-country-guide-part-one/>
2. Εδώ παραθέτουμε και τη δήλωση του κυβερνητικού εκπροσώπου της Ν.Δ. Ν. Δένδια: «Με αυτά που κάνετε, όχι

με τη Σκάρλετ Γιόχανσον δεν θα βγαίνατε για κοκτέιλ, αλλά και η μακαρίτισσα, Γεωργία Βασιλειάδου, πολύ θα σας έπεφτε!», αλλά και το σεξιστικό σχόλιο του βουλευτή Μεσσηνίας του ΣΥΡΙΖΑ Π. Κωνταντινέα εναντίον της εκπαιδευτικού Π. Σοφιανού: «Βγάλε το μέικ απ και τα σκουλαρίκια και μετά μίλα».

3. Στην Πολωνία η άμβλωση επιτρέπεται μόνο σε τρεις περιπτώσεις: αν κινδυνεύει η υγεία ή η ζωή της μητέρας, αν από τον προγεννητικό έλεγχο διαπιστωθεί κάποια σοβαρή, ανίατη ασθένεια στο έμβρυο και αν η εγκυμοσύνη ήταν αποτέλεσμα βιασμού ή αιμομιξίας.
4. Ο Τραμπ υπέγραψε μια εκτελεστική πράξη κατά των αμβλώσεων επαναφέροντας την αποκαλούμενη ως «Mexico City Policy» που είχε υιοθετήσει ο Ρόναλντ Ρίγκαν το 1984. Πρακτικά, η απόφαση του Τραμπ απαγορεύει τη χρηματοδότηση διεθνών Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων που παρέχουν βοήθεια, ενημέρωση και συμβουλεύουν για θέματα οικογενειακού προγραμματισμού και αναπαραγωγικών επιλογών εφόσον μεταξύ αυτών υπάρχει και η επιλογή της άμβλωσης. Γι' αυτό και η πολιτική αυτή συχνά αποκαλείται ως διεθνής «νόμος-φίμωτρο».
5. International Revolutionary People's Guerrilla Forces.
6. Πρόκειται για έναν συνδυασμό των λέξεων global και local για να δείξει την αλληλεπίδραση και την ανταλλαγή εμπειριών του τοπικού στοιχείου/κινήματος με το παγκόσμιο.

Το παρόν κείμενο δημοσιεύεται στο Περιοδικό Βαβυλωνία #Τεύχος 19

Εκπομπή (ντοκουμέντο) | Γιάννης Γαλανόπουλος-Ανέστης: Πώς φτάσαμε στην 21η Απριλίου (audio)

Εκπομπή BABYΛΩΝΙΑ.

Κάθε Παρασκευή στις 14:00, στην ERTOPEN.

Αναλύσεις και σχολιασμός... από τα κάτω.

Ανήμερα της 50ης επετείου της απριλιανής δικτατορίας η εβδομαδιαία εκπομπή του πολιτικού περιοδικού BABYΛΩΝΙΑ, στο ραδιόφωνο της ERTOPEN, παρουσίασε για πρώτη φορά στον ραδιοφωνικό αέρα, ένα σπάνιο ηχητικό ντοκουμέντο. Αποσπάσματα από την ομιλία του Γιάννη Γαλανόπουλου – καπεταν Ανέστη στις 22 Δεκεμβρίου 1990, στο δημοτικό θέατρο Αγρινίου, με θέμα τον χαρακτήρα της απριλιανής δικτατορίας και τις μορφές αντίστασης. Ενώπιον του κρατισμού και του νεοφιλελευθερισμού επιλέγουμε ελεύθερα τον αγώνα και όχι την ακινησία του γύψου, δήλωναν ευθυτενώς οι ΑΝΑΡΧΙΚΟΙ ΑΓΡΙΝΙΟΥ διοργανωτές εκείνης της δημόσιας συζήτησης, διεκδικώντας την απελευθέρωση του Κυρ. Μαζοκόπου και την άμεση αποφυλάκιση των Σπ. Κογιαννη, Γ. Μπουκετσίδα, Ρ. Μπέργκνερ.

Ο Γιάννης Γαλανόπουλος, στην ομιλία του, δημοσιευμένη στο 7ο τεύχος του περιοδικού “Ελευθεριακή Κίνηση” -Απρίλιος ‘91- υπενθυμίζει την εποχή του νέο-ιμπεριαλισμού, απομυθοποιεί τον ρόλο της παραδοσιακής Αριστεράς και του ΠΑΚ του Ανδρέα Παπανδρέου στην αντιχουντική δράση, αποκαθιστά στην ιστορική τους διάσταση τα γεγονότα του Πολυτεχνείου, ενώ τοποθετείται με οξυδέρκεια για τον ρόλο των μέσων μαζικής ενημέρωσης.

Ακόμη προτάσσει τη σημασία της νέας, ανεξάρτητης Αριστεράς,

χωρίς το θανάσιμο σφιχταγκάλιασμα του Κόμματος, για την υπόθεση της οποίας βρέθηκε στην πρώτη γραμμή, εμπνέοντας αργότερα όσους και όσες έως σήμερα βαδίζουν τον δρόμο της αντικαθεστωτικής δράσης, αψηφώντας το Τίποτα.

Στην εκπομπή μίλησαν ο Γιώργος Κώτσου, συναγωνιστής του Γ. Γαλανόπουλου από την εποχή της αντιδικτατορικής δράσης - συνυπήρξαν στη συντακτική ομάδα του περιοδικού CONVOY- και ο Νίκος Ιωάννου, συντονιστής της εκδήλωσης στο Αγρίνιο, μέλος της συντακτικής ομάδας του περιοδικού BABYLONIA.

Παρουσίαση: Γιώργος Παπαχριστοδούλου, Τόλης Στασινόπουλος.

Επεξεργασία Υλικού: Βαγγέλης Νάνος, Γιάννης Ζέρης

Ιστορική επιμέλεια: Νίκος Ιωάννου.

ΠΟΙΟΣ ΗΤΑΝ Ο ΓΙΑΝΝΗΣ ΓΑΛΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

Γεννήθηκε στο Πελόπιο της Ηλείας, 30.11.1917, όπου και τέλειωσε, άριστος μαθητής, το σχολείο. Παιδί ακόμη παίρνει το βάπτισμα στην παρανομία πλάι στον Παντελή Δαμασκόπουλο• σύνδεσμος, μεταφέρει μηνύματα στον μηχανισμό του Κόμματος στους δημόσιους υπαλλήλους.

Εθελοντής στην Αεροπορία, εκπαίδευση στο Τατόι. Στο κόμμα, στη Στρατιωτική Κομματική Οργάνωση Αεροπορίας. Στον πόλεμο του '40 αεροπόρος με επιτυχίες. Οι Γερμανοί. Κατοχή. Πίσω στο χωριό. Στην Αντίσταση μέσα από τις γραμμές του ΚΚΕ.

Με εντολή του Κόμματος στο βουνό να οργανώσει το αντάρτικο. Τόλμη και αποφασιστικότητα. Ένα πιστόλι με μία μόνο σφαίρα και αφοπλισμός των Ιταλών στη Δάμιζα• τα πρώτα άξια λόγου όπλα. Το 3ο Τάγμα του ΕΛΑΣ στην Ηλεία, καβάλα στον Βόλγα, σύνδεσμος της περιφερειακής επιτροπής του ΚΚΕ με τον ΕΛΑΣ.

Τέλη 1943. Η μάχη στο Πούσι. Τόλμη και αποφασιστικότητα και πάλι. Όχι σύμπτηξη. Αιφνιδιασμός. Μάχη εκ του σύνεγγυς, άχρηστη η αεροπορία. Η ισχυρότερη δύναμη των Γερμανών υποχωρεί με απώλειες. Τα όπλα λάφυρα πολλά και σπουδαία. Το σχέδιο για περικύκλωση της ΙΙΙ Μεραρχίας του ΕΛΑΣ αποτυγχάνει. Οι Γερμανοί αποσύρονται από την ορεινή Ηλεία και αποφεύγονται οι

εκκαθαρίσεις τους στα χωριά.

Αρχές 1944. Στο 12ο Σύνταγμα του ΕΛΑΣ, περιοχή Ερυμάνθου. Επιχειρήσεις γύρω από την Πάτρα αλλά και μέσα στην πόλη. Τον Οκτώβρη επικεφαλής ομάδας κρούσης στην απελευθέρωση της πόλης. Το πρωτόκολλο παράδοσης με την υπογραφή του. Ο αφοπλισμός των ταγματασφαλιτών και χωροφυλάκων. Οι Εγγλέζοι. Κεντρικός ομιλητής, με τη στολή λοχαγού του ΕΛΑΣ, στη συγκέντρωση στην πλατεία Αγίου Γεωργίου. Η συνάντηση των καπετάνιων της περιοχής με τον Άρη, γνωστοί απ' την Καισαριανή• η επίσημη και η άλλη στη συνέχεια. Η αγωνία για το κακό που έρχεται.

Ο αφοπλισμός και η διάλυση του ΕΛΑΣ. Αντάρτες με πολιτικά. 25 Μαρτίου 1945, στην εκκλησία του χωριού του, η κοινωνική διάσταση της επανάστασης του 1821. Και πάλι στην παρανομία, ως αξιωματικός μέσα στους στρατώνες της Πάτρας! Κολύμπι στο νερό... ακόμα. Η πίεση, ξανά πίσω στο βουνό. «Δεν γίνομαι ο τράγος που θα πάει τα πρόβατα στο σφαγείο». Τελικά και πάλι στο βουνό. Η προδοσία. Από ψηλά το ξέφωτο της συνάντησης κυκλωμένο. Μερικές χειροβομβίδες και δρόμο.

Διώξεις. Κυνηγητό. Η σύλληψη στον Πύργο. Άγριοι ξυλοδαρμοί. Η σάρκα σαπίζει, πέφτει. Γλιτώνει χάρη στις φροντίδες νοσοκόμας, τυλιγμένος με βούτυρο και βαμβάκι. Φυλακή. Έκτακτο Στρατοδικείο Κορίνθου. Το Ψήφισμα Γ' του '46. «Μυαλό ξυράφι» θα ψελίσει ο συγχωριανός του για να τον υπερασπίσει• αποδεικτικό στοιχείο της ενοχής αποφαινεται ο δοσίλογος επίτροπος. Θάνατος. Η απολογία του, μόνος, χωρίς τους δύο δικηγόρους. «...Πράγματι επήρα μέρος σ' αυτό το πράγμα, που εσείς ονομάζετε συμμορία. Στην πραγματικότητα δεν ήταν τίποτα άλλο από μια ομάδα καταδικωμένων. Αναλαμβάνω τις συνέπειες της πράξεως μου και δεν θέλω να μεταθέσω τις ευθύνες αλλά να δείξω τους πραγματικούς λόγους που μας ανάγκασαν να το κάνουμε αυτό...». Ισόβια. Οκτώβρης 1946.

Ακροναυπλία, Ζάκυνθος, Κρήτη, Κεφαλονιά, Θεσσαλονίκη, Κέρκυρα, Αβέρωφ, Αίγινα, ...

«όλα είναι καθαρά και ήσυχα. Τόσο ήσυχα, που εμείς που ζούμε

εδώ χρόνια ολόκληρα τρομάζουμε μόλις αντιληφθούμε την ένταση της ησυχίας και πασχίζουμε όχι λίγες φορές ν' αντιδράσουμε...» Αντίδραση προς κάθε κατεύθυνση. Ο Ήλιος, η Γουρνοκεφαλή... Η καθημερινή ζωή στη φυλακή και όχι μόνο, μοναδικά δείγματα γραφής, περνούν τα σίδερα μέσα στα εξώφυλλα των βιβλίων. Εκφράζει πάντα τις δικές του απόψεις. Λέει αυτό που θέλει.

Χριστούγεννα 1960. Η αποφυλάκιση. Ο πρώτος καιρός. Το όχι στα προξενιά. Δουλειά, στον «Τουριστικό Οδηγό» και στην «ΕΛΛΑΔΑ». Και ο αγώνας, σ' όλη την Ελλάδα, με τον πολυαγαπημένο φίλο και σύντροφο Αντρέα Μπαταριά, τον Παναγιώτη Ελή και πολλούς άλλους. Για το όνειρο. Για την άλλη Αριστερά. Την Ανεξάρτητη Αριστερά, χωρίς το θανάσιμο σφιχταγκάλιασμα του Κόμματος.

Η στρατιωτική δικτατορία δεν θα τον βρει ανέτοιμο. Καλά πληροφορημένος την περιμένει. Καλοκαίρι 1967. Διαφυγή στην Ιταλία κι από κει παντού. Η αντίσταση στη χούντα και ο επαναστατικός αγώνας. Στη Γερμανία, στη Σουηδία, στη Γαλλία, στο Μάη του 1968, στη Βόρεια Αφρική, στην Αλγερία, στην Ερυθραία, στην Κούβα με τους λαούς που αγωνίζονται.

Η οργάνωση της Αντίστασης, η δυνατότητα για την ανάπτυξη του επαναστατικού κινήματος του λαού, η Ανεξάρτητη Αριστερά και οι προτάσεις στο Ελληνικό Δημοκρατικό Επαναστατικό Κίνημα. Δουλειά συλλογική, με αποφασιστική όμως τη σφραγίδα του Ανέστη και του Μπαταριά. Η ΕΠΙΘΕΣΗ.

Η Μεταπολίτευση. Η νέα ΕΠΙΘΕΣΗ. Η πείνα. Οι μεταφράσεις. Το στήσιμο των εκδόσεων Δεληθανάση. Ο αγώνας για την εφημερίδα της άλλης Αριστεράς και τη Λαϊκή Ενότητα με τον Θανάση Χατζή. Η ιστορία που δεν γράφτηκε... Τα ΚΕΙΜΕΝΑ. Το κοφτερό μυαλό και η ηρεμία των επιχειρημάτων. Το πάθος για ζωή και ελευθερία, τα μαθήματα της εξουσίας. Ο μικρός που έφυγε. Η νέα τάξη και το ταξίδι στα Βαλκάνια. Ο Μιχάλης που πρόλαβε να γυρίσει να πεθάνει στη λεύτερη Ερυθραία.

Το τελευταίο ταξίδι στο Λαζαρέτο, στην Κέρκυρα. Το ταξίδι στη Σερβία, που δεν έγινε. Η αρρώστια. Το νοσοκομείο. 6 Οκτώβρη 1993.

Αυτή τη φορά δεν μπόρεσε να φύγει όπως εκείνος ήθελε.

Αυτό που μένει. Η συνέπεια. Η τόλμη. Η αποφασιστικότητα. Το κοφτερό μυαλό. Τα επιχειρήματα. Ο αγώνας που συνεχίζεται...

Πηγή: Γ. Γαλανόπουλος 'Πολιτικά Κείμενα', εκδ. CONVOY, 1993.

Τα ηχητικά όλων των εκπομπών εδώ.

• **ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ** στον Μαζοκόπο
• **ΑΜΕΣΗ ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΣΗ** των: Σπ. Κογιάννη,
Γ. Μπουκετσίδη και Ρ. Μπέργκνερ.

ΕΚΔΗΛΩΣΗ ενάντια στον τρομο-νόμο
και **ΟΜΙΛΙΑ - ΣΥΖΗΤΗΣΗ** με θέμα «Ο
χαρακτήρας της Απριλιανής Δικτατορίας
και μορφές αντίστασης» με ομιλητή τον
αγωνιστή του Σοσιαλισμού Γ. Γαλανόπουλο.

ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ
Σάββατο 22 Δεκεμβρίου ΩΡΑ 8 μ.μ.

ΑΝΑΡΧΙΚΟΙ ΑΓΡΙΝΙΟΥ

Εκπομπή **BABYΛΩΝΙΑ**

Κάθε Παρασκευή στις 14:00, στην ERTOPEN.
Αναλύσεις και σχολιασμός... από τα κάτω.

ΑΝΤΙΣΤΕΚΟΜΑΣΤΕ

- Στις διώξεις, στις συλλήψεις, στις προ-
φυλακίσεις
- Στο Κράτος του Τρόμου

ΕΝΑΝΤΙΑ στον κρατισμό και τον νεοφιλε-
λευθερισμό • επιλέγουμε ελεύθερα τον
αγώνα και όχι την ακινησία του γύψου.

Μεταλλάξεις του Φασισμού: μία συνέντευξη με τον Enzo Traverso

Enzo Traverso

Μετάφραση: Γιάννος Σταμούλης

Στο βιβλίο «Τα νέα πρόσωπα του φασισμού» (Les Nouveaux Visages du fascisme) ο Enzo Traverso και ο Régis Meyran συζητούν τις συνέχειες και τις ασυνέχειες μεταξύ των φασιστικών κινημάτων του 20^{ου} αιώνα και της σημερινής «μετα-φασιστικής» ακροδεξιάς. Ο Olivier Doubre μίλησε με τον Traverso για την πρόσφατη έκδοση του Politis.

Χρησιμοποιείτε τον όρο «μετα-φασισμός» για να χαρακτηρίσετε τα σημερινά ακροδεξιά κινήματα. Τι σημαίνει ο όρος αυτός;

Η ιδέα του μετα-φασισμού, αρχικά έρχεται να χαρακτηρίσει ένα πολιτικό κίνημα το οποίο διέπεται από αντιφάσεις, και το οποίο έχει μια προφανή φασιστική μήτρα -λόγω της ιστορίας του, της προέλευσής του- και στην περίπτωση του Εθνικού Μετώπου (Front National) μια δυναστική καταγωγή. Υπάρχει ένας αδιαμφισβήτητος φασιστικός σκληρός πυρήνας στο Εθνικό Μέτωπο, η ακτιβιστική βάση του, που αποτελείται από νεο-φασίστες ακτιβιστές όλων των γενεών. Είναι πολύ δραστήριοι στο Εθνικό Μέτωπο και διατηρούν ένα καλό κομμάτι της οργάνωσης. Έτσι, υπάρχει ένα χάσμα μεταξύ της οργανωτικής πραγματικότητας αυτού του κόμματος -ή ακόμα και της ανθρωπολογικής του δομής- και της ρητορικής της Μαρίν Λεπέν στα μέσα ή στη δημόσια σφαίρα, μια ρητορική στο πνεύμα της ξеноφοβίας, του εθνικισμού και του αντι-νεοφιλελευθερισμού, που όμως προτείνεται και απ' την κοινωνική Δεξιά.

Αν το Εθνικό Μέτωπο ήταν απλά μια νεοφασιστική σέκτα, ή ακόμα και ένα νεοφασιστικό κόμμα, δεν πιστεύω πως θα ήταν πιθανό να

εμφανιστεί στο δεύτερο γύρο των προεδρικών εκλογών, πόσο μάλλον ικανό να γίνει το μεγαλύτερο κόμμα της Γαλλίας. Το κόμμα αυτό, επομένως, ξεκάθαρα μετασχηματίζεται και προσπαθεί να μπει σε μια διαδικασία μέσω της οποίας να υπερβεί διαλεκτικά τον φασιστικό του χαρακτήρα -χωρίς όμως να τον απολέσει εντελώς. Συνεπώς για να παλέψουμε εναντίον αυτού του κόμματος, πρέπει να καταλάβουμε σε τι έχει εξελιχθεί.

Μιλάτε όμως επίσης -όπως ο τίτλος του βιβλίου σας μαρτυρά- για τα «νέα πρόσωπα του φασισμού»...

Ο μετα-φασισμός είναι ένα μεταβατικό φαινόμενο ακόμα υπό μετάλλαξη και αυτός ο όρος δείχνει ξεκάθαρα ποια είναι η μήτρα του. Υπάρχει ένας μεγάλος διάλογος γύρω απ' το θέμα «Τράμπ και Φασισμός» στις Ηνωμένες Πολιτείες. Αλλά δεν μπορούμε να πούμε ότι ο φασισμός είναι ο βασικός και κινητήριο μοχλός του Τράμπ. Απ' τη μεριά της, η Λεπέν γνωρίζει ότι από εκεί ακριβώς προέρχεται και το δικό της κόμμα! Γι' αυτό και προσπαθεί να προσαρμόσει την εθνικιστική και ξενοφοβική ρητορική της στο παρόν πλαίσιο, συμπεριλαμβανομένου και αυτού της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σήμερα, τα μετα-φασιστικά κινήματα προτείνουν έναν εθνικισμό που δεν έχει πλέον στο στόχαστρο -όπως τη δεκαετία του '30- τα άλλα έθνη, και συγκεκριμένα τα Ευρωπαϊκά, αλλά τη μετα-αποικιακή μετανάστευση και το Ισλάμ. Αυτή η αλλαγή στόχου έχει πολλές συνέπειες επειδή επιτρέπει στο Εθνικό Μέτωπο να παρουσιάζεται με μια δημοκρατική ρητορική. Θέτοντας το Ισλάμ ως στόχο του, αυτοχαρακτηρίζεται ως υπερασπιστής των δυτικών αξιών.

Πράγματι, εξηγείτε ότι ενώ το Εθνικό Μέτωπο προσπαθεί να παρουσιάσει τον εαυτό του «τόσο δημοκρατικό όσο και οι άλλοι», αυτό δεν συμβαίνει, ακόμα και από μια παραδοσιακή δεξιά οπτική...

Υπάρχει μια διαφορά φύσης των δύο, βασιζόμενη στο απλό γεγονός του ότι η παραδοσιακή Δεξιά έχει πολύ πιο οργανικές συνδέσεις με της κυρίαρχες ελίτ απ' ότι το Εθνικό Μέτωπο. Σήμερα, το κόμμα αυτό δεν είναι επιλογή των παγκόσμιων κυρίαρχων τάξεων.

Παρόλ' αυτά, αυτοπαρουσιάζεται ως ο υπερασπιστής της δημοκρατίας ενάντια στους κινδύνους που απειλούν να την καταλύσουν, ιδιαίτερα το Ισλάμ, τον φονταμενταλισμό και την ισλαμική τρομοκρατία. Παρουσιάζεται ακόμα και ως υπερασπιστής της ισότητας μεταξύ αντρών και γυναικών ή και ομοφυλόφιλων!

Κατά την άποψή μου, το γεγονός ότι μπορεί να οικειοποιηθεί τη δημοκρατική ρητορική, μπορεί μόνο να εγείρει ερωτήματα σχετικά με την έννοια της δημοκρατίας και του δημοκρατισμού. Υπάρχουν ένα πλήθος στοιχείων στη ρεπουμπλικάνικη παράδοση που επέτρεψαν αυτή τη «μεταμόσχευση». Δεν μπορούμε να υπερασπιστούμε τον Ρεπουμπλικανισμό ωςάν να ήταν μια ιερή, αψεγάδιαστη οντότητα· μιας και η ιστορία του είναι αντιφατική και περιλαμβάνει τον εθνικισμό, την αποικιοκρατία, την ξενοφοβία και μια μάλλον αμφίβολη αντίληψη περί εκκοσμίκευσης [laïcité]. Αυτό θα έπρεπε να μας ωθήσει σε μια κριτική ματιά πάνω στην ιστορία του, αντί να υιοθετούμε αυτή την ιστορία αψήφιστα, χωρίς κριτική ματιά.

Μιλάτε για έναν «αστερισμό» μετα-φασιστικών κινήματων ή οργανώσεων. Τι είναι αυτό που τον συγκροτεί και τι χαρακτηρίζει τα μέλη του;

Μιλώ για αστερισμό γιατί όλα αυτά τα κινήματα παρουσιάζουν μια σειρά από κοινά χαρακτηριστικά, πέρα από κάποιες, συχνά σημαντικές, διαφορές μεταξύ τους. Αυτά τα χαρακτηριστικά πρώτα απ' όλα περιλαμβάνουν την ξενοφοβία και την Ισλαμοφοβία, και έπειτα μια απόρριψη της παγκοσμιοποίησης για χάρη ενός κοινωνικά οπισθοδρομικού και εθνικιστικού προστατευτισμού. Αλλά επίσης μιλώ για έναν μετα-φασιστικό αστερισμό στη βάση του ότι τα κινήματα αυτά έχουν μερικές φορές πολύ διαφορετικές ιδεολογικές αφετηρίες και καταβολές.

Κάποιες οργανώσεις έχουν ξεκάθαρα νεοφασιστικό προφίλ, όπως η Χρυσή Αυγή στην Ελλάδα, ή τα κινήματα που εμφανίζονται στην ανατολική Ευρώπη την τελευταία εικοσαετία, τα οποία προσπαθούν να αναβιώσουν την εθνικιστική παράδοση του '30. Κάποια κινήματα στην δυτική Ευρώπη, όπως το Εθνικό Μέτωπο, έχουν νεο-

φασιστική καταγωγή αλλά προσπαθούν να εξελιχθούν, αλλάζοντας τον λόγο τους· άλλα έχουν διαφορετικές ρίζες αλλά συγκλίνουν στην ίδια αυτή κατεύθυνση. Τέτοιες είναι οι περιπτώσεις της Λέγκας του Βορρά στην Ιταλία, του UKIP στη Μεγάλη Βρετανία και του AfD στη Γερμανία... Παρότι ο Τράμπ είναι επίσης παρόμοια περίπτωση, σε αντίθεση με το Εθνικό Μέτωπο, τη Λέγκα του Βορρά ή το AfD, έχει διασυνδέσεις με μέρος του διεθνούς χρηματοπιστωτικού συστήματος.

Παρ'όλα αυτά, λέτε ότι αν αυτός ο μεταλλαγμένος «μετα-φασισμός» ενισχυόταν, αυτό σίγουρα θα οδηγούσε σε μια εξουσία ασκούμενη με απολυταρχικό τρόπο...

Ας υποθέσουμε ότι η Μαρίν Λεπέν όντως κερδίζει τις προεδρικές εκλογές. Είναι μάλλον απίθανο αλλά άμα συνεκτιμήσουμε την κατάσταση στη Δεξιά με το ζήτημα Φιγιόν δεν μπορούμε να το αποκλείσουμε *a priori*. Η πρώτη συνέπεια θα ήταν η κατάρρευση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αναμφισβήτητα θα γινόμασταν μάρτυρες μιας πανευρωπαϊκής πολιτικής αλλά και οικονομικής κρίσης, με το ευρώ αδύναμο να αντισταθεί και τα κοινωνικά μοντέλα της Ευρωπαϊκής Ένωσης να θρυμματίζονται. Έπειτα όμως από μια τέτοια αποσύνθεση, όλα είναι δυνατά!

Ο στόχος του FN είναι να κερδίσει την εξουσία, όχι να προσπαθήσει να κατακτήσει μια θεσμική νομιμότητα, όπως αυτή της κλασικής Δεξιάς. Εκεί ακριβώς παραμονεύει ο κίνδυνος. Η έννοια όμως του μετα-φασισμού σημαίνει μια μετάλλαξη που δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί: τα πράγματα μπορούν να εξελιχθούν με διάφορους δυνατούς τρόπους. Παρ'όλα αυτά, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το πρόγραμμα του FN είναι απολυταρχικό: η Δημοκρατία η οποία υποστηρίζει δεν είναι αυτή που έχουμε σήμερα, μιας και αμφισβητεί το δίκαιο του εδάφους (*jus soli*) και μια σειρά πολιτικών ελευθεριών, και θα μετέτρεπε το θεσμικό σύστημα σε έναν αυταρχικό προεδρισμό, που σίγουρα σημαίνει περιορισμό των αντίπαλων δυνάμεων... ακόμα κι αν όλα αυτά είναι κάτι διαφορετικό από τον φασισμό του '30.

Μετάφραση στα ελληνικά από την αγγλική μετάφραση του David

Ο Πειραιάς ανήκει στον κόσμο της ελευθερίας και της αλληλεγγύης

Κείμενο του Ελεύθερου Κοινωνικού Χώρου Φαβέλα

Εδώ και δύο εβδομάδες λειτουργεί στο Μικρολίμανο του Πειραιά ο ελεύθερος κοινωνικός χώρος “Φαβέλα”. Ένας χώρος που φιλοδοξεί να αποκτήσει γείωση στην τοπική κοινωνία, ως ένα πεδίο που λειτουργεί πέρα από τις κατεστημένες σχέσεις της κυριαρχίας και που η κινητήρια ισχύς της λειτουργίας του δεν είναι το κέρδος ή η οποιουδήποτε είδους εκμετάλλευση, αλλά η αλληλεγγύη και η δημιουργία.

Η Φαβέλα, λοιπόν, αποτελεί έναν δημόσιο χώρο στο παρόν περιβάλλον ιδιωτέυσης που επικρατεί, μέσα στον οποίο καταρρίπτεται στην πράξη κάθε είδους διαχωρισμός. Όλοι μαζί ανεξαρτήτου φύλου, φυλής, σεξουαλικότητας, φορολογικής δήλωσης κ.ο.κ δημιουργούμε συλλογικό χρόνο οργανώνοντας τις ζωές μας μέσα από οριζόντιες αμεσοδημοκρατικές διαδικασίες και δομές. Με πυξίδα τη συμμετοχή και τη συνδιαμόρφωση σπάμε την ανάθεση και την αδιαφορία, δίνοντας “σάρκα και οστά” σε ένα παράδειγμα αυτοθέσμησης μέσα στο υπάρχον.

Η δημιουργία, λοιπόν, εδάφους στο οποίο φυτρώνουν σπόροι ελευθερίας και ζωής είναι κάτι παραπάνω από λογικό και αναμενόμενο να ερίζει και να τρομάζει οπαδούς του μίσους και του θανάτου, όπως ναζί, φασίστες, εθνικιστές και άλλα τέτοια σκουπίδια. Έτσι, τα ξημερώματα της Παρασκευής, ώρα που οι ποντικοί εμφανίζονται, στην είσοδο μας βάφτηκε ένα φασιστικό

σύνθημα (δεν κρίνεται σκόπιμο να το αναπαράγουμε). Το σύνθημα αυτό φυσικά σβήστηκε άμεσα από τα άτομα της συνέλευσης του χώρου, δείγμα της ζωτικότητας και των αντανακλαστικών που την διατρέχουν.

Το χρονικό, λοιπόν, της θρασύδειλης ενέργειας και οι επιπτώσεις της έλαβαν τέλος σε λιγότερο από μερικές ώρες και οι νοσταλγοί του Χίτλερ έμειναν με τα γνωστά τους ιντερνετικά παραλληλήματα, περί της άγρυπνης και πανταχού παρουσίας τους, Νεφελίμ, Χερουβίμ κτλ.

Πρέπει, ωστόσο, να επισημάνουμε πως το κείμενο αυτό δεν γράφεται ως απάντηση στα 10 δευτερόλεπτα μιας βραδινής πανικόβλητης ενέργειας, καθώς την ώρα που η ναυαρχίδα νεοναζιστική οργάνωση (Χ.Α) και τα παρακλάδια της (Α.Μ.Ε, ΛΕΠΕΝ και σία) παραπαίουν κάνοντας σπασμωδικές κινήσεις, την απάντηση την δίνει ο κόσμος της ελευθερίας έμπρακτα, όχι νύχτα με μπογιές, αλλά μέρα με δράσεις, εκδηλώσεις, ανοιχτούς χώρους και δομές. Από την πρωτόγνωρη αλληλεγγύη που δείχνει η κοινωνία στους πρόσφυγες και τους μετανάστες, μέχρι τις επισκέψεις αντιφασιστών στα γραφεία των ναζί στη Μεσογείων (και σε πολλά άλλα μέρη), γίνεται σαφές πως η φασιστική βλέννα δεν έχει θέση στον δημόσιο λόγο και χώρο.

Εμείς, λοιπόν, ως εκ θεσμίσεως αντιφασιστικός χώρος δηλώνουμε πως θα είμαστε εδώ συνεισφέροντας στον αντιφασιστικό αγώνα με κάθε τρόπο, είτε “αγκαλιάζοντας” τα υποκείμενα που εχθρεύονται οι φασίστες, είτε βάζοντας αναχώματα στη μισαλλόδοξη δράση τους.

Καταληκτικά, να ενημερώσουμε άπαντες πως η Φαβέλα θα μείνει ανοιχτή και η χροιά ελευθερίας και αλληλεγγύης που την διαπνέει θα εξαπλωθεί. Γιατί ο Πειραιάς σίγουρα δεν ανήκει σε μιάσματα που δολοφονούν Πειραιώτες και μετανάστες, αλλά σε όλους εμάς που αγωνιζόμαστε για να τον δούμε καθαρό από νεοναζιστικά φίδια. Ενώπια σε κάθε ψήγμα φασιστικής παρουσίας και ρητορικής.

Ούτε βήμα πίσω.

Υπάρχουν φασίστες στην Ελλάδα; Το πρόβλημα της λαϊκής υποστήριξης στο φασισμό στις συνθήκες της κρίσης

Βαγγέλης Λαγός

Το τελευταίο διάστημα και με αφορμή το προσφυγικό ζήτημα, γίναμε μάρτυρες της οργανωμένης επανάκαμψης του χρυσαυγίτικου λόγου και δράσης στη δημόσια σφαίρα. Ταυτόχρονα, επανεμφανίστηκε στη δημόσια συζήτηση μια προβληματική που είχε υποχωρήσει (έως και εξαφανιστεί) μετά τη δολοφονία του Παύλου Φύσσα και τη σύλληψη και παραπομπή σε δίκη της ηγεσίας της Χρυσής Αυγής. Πρόκειται για την άποψη που εκφράστηκε πάλι πρόσφατα από συμπολιτευόμενο βουλευτή, ο οποίος υποστήριξε σε συνέντευξή του, ότι οι ψηφοφόροι της ΧΑ «δεν έχουν σχέση με το ρατσισμό και τον φασισμό», αλλά είναι «απλοί άνθρωποι» που έχουν «παρασυρθεί» στην υποστήριξη του φασισμού», καθώς «αγωνιούν για να βρουν μία λύση επιβίωσης».[1] Η άποψη αυτή εκφράστηκε εν πολλοίς και από άλλους συμπολιτευόμενους πολιτικούς που προσπάθησαν να εξηγήσουν την κυβερνητική απόπειρα προσέγγισης των ψηφοφόρων της Χρυσής Αυγής μέσω της συμπερίληψής της στην «κολυμβήθρα του Σιλωάμ» που αποκαλείται «εθνικά θέματα», κατά την πρόσφατη κοινή επίσκεψη μελών της κυβέρνησης και βουλευτών της Χρυσής Αυγής στο Καστελόριζο.

Οι υποστηρικτές αυτής της άποψης επανενεργοποίησαν ένα, εδώ

και καιρό, απαξιωμένο στη δημόσια συζήτηση, εξηγητικό-ερμηνευτικό σχήμα για την ενίσχυση του φασισμού στο πλαίσιο της κρίσης. Το σχήμα αυτό είχε εμφανιστεί κατά τη φάση του σοκ που προκάλεσε η είσοδος της ΧΑ στη Βουλή και, για ένα διάστημα, είχε επικρατήσει στον δημόσιο λόγο γύρω από τα αίτια και το νόημα της εκλογικής ενίσχυσης του φασισμού στην Ελλάδα της κρίσης. Είχε όμως σταδιακά εγκαταλειφθεί, μετά τη δολοφονία του Παύλου Φύσσα. Πρόκειται για την απόπειρα εξήγησης και ερμηνείας της λαϊκής ψήφου στο ναζιστικό κόμμα μέσα από την επίκληση της οργής και της απελπισίας των πολιτών μπροστά στις καταστροφικές, για την κοινωνία, πολιτικές λιτότητας.

Σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση, η ψήφος στη ΧΑ δεν σηματοδοτεί την ύπαρξη μιας ακροδεξιάς (φασιστικής-ναζιστικής) τάσης στο εκλογικό σώμα, αλλά αποτελεί έκφραση της απελπισίας που αισθάνονται οι (γι' αυτή την προσέγγιση, εκ παραδοχής δημοκρατικοί) πολίτες εξαιτίας των πολιτικών λιτότητας και της συνακόλουθης οργής τους απέναντι στο κατεστημένο πολιτικό σύστημα που επιβάλλει εξοντωτικές για την κοινωνία πολιτικές. Μ' άλλα λόγια, σύμφωνα μ' αυτό το σχήμα, η λαϊκή ψήφος στη ΧΑ δεν είναι παρά ψήφος διαμαρτυρίας. Από αυτή την άποψη, οι ψηφοφόροι της ΧΑ δεν αντιμετωπίζονται ως «φασίστες», αλλά ως «δημοκρατικοί πολίτες», οι οποίοι, παραπλανημένοι από την οργή και την απελπισία, αντιδρούν συναισθηματικά ενισχύοντας ακραία πολιτικά μορφώματα για να τιμωρήσουν το κατεστημένο πολιτικό σύστημα, το οποίο θεωρούν υπεύθυνο για τα δεινά τους. Γι' αυτό το λόγο, τα κόμματα του λεγόμενου «δημοκρατικού τόξου» πρέπει να ξανακερδίσουν την εμπιστοσύνη και την υποστήριξή τους.

Εντούτοις, η σταθερότητα των εκλογικών ποσοστών της ΧΑ στις εκλογικές αναμετρήσεις που ακολούθησαν τη δολοφονία του Παύλου Φύσσα, τη σύλληψη και παραπομπή σε δίκη της ηγεσίας της και τις αποκαλύψεις για την ιδεολογία και τις πρακτικές του κόμματος, οδήγησαν στην αμφισβήτηση (και εντέλει στην εγκατάλειψη) αυτής της παράξενης ιδέας που επιχειρούσε να αποδώσει την πολιτική ενίσχυση του φασισμού μέσα στην κρίση σε

«συναισθηματικούς λόγους».

Σταδιακά έγινε φανερό, σε όλο και περισσότερους, ότι το πρόβλημα είχε βαθύτερες ρίζες. Πραγματικά, αυτή η αδιαμεσολάβητη και επιπόλαιη, γραμμική σύνδεση της κρίσης, των συναισθημάτων των πολιτών και της πολιτικής ενίσχυσης του φασισμού υποτιμούσε τη σοβαρότητα και τη σημασία του φαινομένου και ταυτόχρονα κατασκεύαζε ένα καθησυχαστικό και νομιμοποιητικό αφήγημα που συσκοτιζε την πραγματικότητα, αφού κατέληγε σε μια παραδοξότητα, αυτήν της ενίσχυσης ενός φασιστικού κόμματος χωρίς, όμως, να υπάρχουν φασίστες ψηφοφόροι.

Πέρα όμως, από το παράδοξο του «φασισμού χωρίς φασίστες», η θεώρηση αυτή έπασχε και από άλλα σοβαρά κενά και ασυνάφειες. Έτσι, η προσέγγιση αυτή, (ας την ονομάσουμε «κρίση-οργή-ακροδεξιός-εξτρεμισμός») α) ερμήνευε την άνοδο του φασισμού ως συγκυριακή εκδήλωση αφροσύνης, υπό την πίεση ακραίων δυσχερειών μέσα σε ένα εξαιρετικά αντίξοο περιβάλλον, ενώ, την ίδια στιγμή, αδυνατούσε να εξηγήσει, γιατί και με ποιο τρόπο τα συναισθήματα οργής, απογοήτευσης και απελπισίας ενός, υποτίθεται, δημοκρατικού εκλογικού σώματος, οδηγούσαν ένα τμήμα του στο να απωλέσει τα, προϋποτιθέμενα, δημοκρατικά και ανθρωπιστικά του χαρακτηριστικά, ως αποτέλεσμα της απώλειας εισοδημάτων και δικαιωμάτων, β) αδυνατούσε να εξηγήσει γιατί τα συναισθήματα οργής και απελπισίας οδηγούσαν ορισμένους από τους ψηφοφόρους στην εκλογική υποστήριξη του φασισμού, ενώ δεν είχαν το ίδιο αποτέλεσμα στους ψηφοφόρους των άλλων κομμάτων του, μέχρι πρόσφατα λεγόμενου, αντιμνημονιακού στρατοπέδου που, προφανώς, κι αυτοί διακατέχονταν από ανάλογα συναισθήματα οργής και απογοήτευσης και γ) αδυνατούσε να εξηγήσει την παντελή έλλειψη παρόμοιων εξελίξεων σε άλλες χώρες του ευρωπαϊκού νότου (Πορτογαλία και Ισπανία), των οποίων οι πολίτες δοκιμάστηκαν, κι αυτοί, σκληρά από την κρίση, αλλά χωρίς αυτό να οδηγήσει στην εκλογική ενίσχυση φασιστικών ή ευρύτερα ακροδεξιών πολιτικών δυνάμεων. Παρά τα κενά και τις ασυνάφειές της, αυτή η θεώρηση, που συνέδεε άμεσα και γραμμικά

την κρίση, την οργή κατά του πολιτικού συστήματος και την εκλογική ενίσχυση του φασισμού, είχε αξιοποιηθεί στο πρόσφατο παρελθόν από τους υποστηρικτές της λιτότητας στην προσπάθειά τους να απαξιώσουν τις λαϊκές αντιστάσεις, μέσω της ενεργοποίησης της λεγόμενης «θεωρίας των δύο άκρων», η οποία ενοχοποιούσε τις αντιστάσεις και τους αγώνες ενάντια στη λιτότητα για την ενίσχυση του φασισμού.

Η «θεωρία των δύο άκρων» αποτελεί, εδώ και καιρό, το κυρίαρχο θεωρητικό σχήμα μέσα από το οποίο οι ευρωενωσιακοί θεσμοί προσλαμβάνουν και αντιμετωπίζουν ιδεολογικά την αμφισβήτηση των πολιτικών τους από τη Δεξιά και την Αριστερά.[2] Η θεωρία αυτή, που υποστηρίχθηκε σθεναρά από εγχώρια και διεθνή, συστημικά πολιτικά κέντρα και ΜΜΕ, εξισώνει τον φασισμό με τον κομμουνισμό και συνολικά την Αριστερά ως δύο όψεις του αντιφιλελεύθερου και αντιδημοκρατικού εξτρεμισμού που υπονομεύει και απειλεί τις ευρωπαϊκές αστικές δημοκρατίες. Σε αυτή την απλουστευτική εξίσωση συμπυκνώθηκε η άποψη ότι η κρίση οδήγησε σε ακραίες ιδεολογίες και πρακτικές, μέσα από τις οποίες ενισχύθηκαν τα δύο άκρα του πολιτικού συστήματος (η άκρα Αριστερά και η άκρα Δεξιά) και είχε ως βασικό στόχο την τάυτιση της Αριστεράς, αλλά και ευρύτερα όσων αντιστέκονται στη λιτότητα, με τη Χρυσή Αυγή και τον φασισμό, ώστε να απονομιμοποιηθούν οι κοινωνικές αντιστάσεις ως «επικίνδυνος εξτρεμισμός».

Η πρόσφατη αναβίωση της θεωρίας «κρίση-οργή-ακροδεξιός εξτρεμισμός» και εμμέσως, της συνδεδεμένης με αυτήν «θεωρίας των δύο άκρων» από κυβερνητικούς βουλευτές και στελέχη επαναφέρει στο προσκήνιο τη συζήτηση για τον χαρακτήρα και το περιεχόμενο της ψήφου στη ΧΑ. Επαναφέρει στο κέντρο της δημόσιας συζήτησης τον προβληματισμό για το πολιτικό περιεχόμενο και το νόημα του τμήματος εκείνου της λαϊκής ψήφου που στρέφεται προς την πολιτική υποστήριξη του φασισμού και ταυτόχρονα επαναφέρει στο δημόσιο διάλογο τον προβληματισμό για τις πολιτικές συνέπειες της κρίσης.

Το κείμενο που ακολουθεί επιχειρεί να αναδείξει μια

διαφορετική προσέγγιση του προβλήματος της λαϊκής ψήφου στο φασισμό στις συνθήκες της κρίσης. Αξιοποιώντας τα πρωτογενή κοινωνικά δεδομένα που συλλέχθηκαν το 2013 από δύο, κυρίως, περιοχές της Αθήνας (Αργυρούπολη και Νέα Φιλαδέλφεια) στο πλαίσιο του τετραετούς, διεθνούς, πολυμεθοδολογικού ερευνητικού προγράμματος MYPLACE[3], φέρνει στο φως χρήσιμα στοιχεία για την κατανόηση της λαϊκής υποστήριξης προς το φασισμό στις συνθήκες της κρίσης, αμφισβητώντας το ερμηνευτικό σχήμα του «συναισθηματικού φασισμού-χωρίς-φασίστες» που παράγει η θεωρία «κρίση-οργή-ακροδεξιός εξτρεμισμός». Επιπλέον, τα πρωτογενή κοινωνικο-πολιτικά δεδομένα που συγκεντρώθηκαν υποδεικνύουν σοβαρές θεωρητικές και εμπειρικές ελλείψεις και ασυνάφειες και της ίδιας της «θεωρίας των δύο άκρων», αφού η, προϋποτιθέμενη σ' αυτήν, αντίθεση μεταξύ κέντρου και άκρων δεν τεκμηριώνεται εμπειρικά, αλλά, αντίθετα, αναδύεται η ρευστότητα, ακόμη και η αλληλοδιείσδυσή τους.

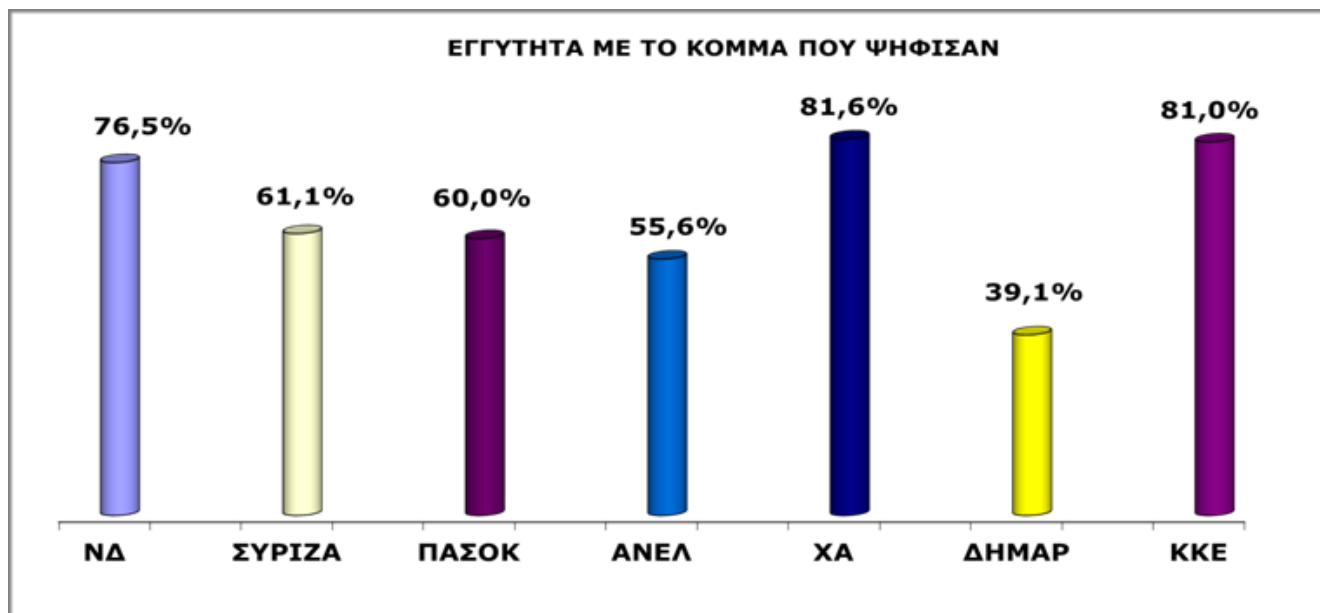
Στο πλαίσιο αυτό, υποστηρίζεται ότι η ψήφος στη ΧΑ δεν μπορεί να κατανοηθεί και να εξηγηθεί απλά ως «ψήφος διαμαρτυρίας», αλλά πρέπει να ιδωθεί ως μια πραγματική «ιδεολογική ψήφος» που προκύπτει, όχι από κάποια ανορθολογική-συναισθηματική αντίδραση σε εξωτερικά ερεθίσματα και πιέσεις, αλλά αναδύεται μέσα από πραγματικούς ιδεολογικο-πολιτικούς κοινούς τόπους και ταυτίσεις μεταξύ ψηφοφόρων και κόμματος. Κοινοί τόποι και ταυτίσεις που δεν είναι δυνατόν να αναχθούν απλά στη συγκυρία της κρίσης, αλλά υποδηλώνουν τη λειτουργία βαθύτερων κοινωνικών (ιδεολογικών και πολιτικών) διεργασιών που ξεπερνούν κατά πολύ τα στενά χρονικά πλαίσια της κρίσης και εκτείνονται σε μια περίοδο τουλάχιστον τριών δεκαετιών.

Τέλος, υποστηρίζεται ότι το ίδιο αβάσιμη είναι και η «θεωρία των δύο άκρων», καθώς τα πραγματικά κοινωνικά δεδομένα που συλλέξαμε υποδεικνύουν μια ανησυχητική διάχυση των ιδεολογικο-πολιτικών χαρακτηριστικών της άκρας Δεξιάς στην ελληνική κοινωνία, περιλαμβανομένων όσων τοποθετούνται στο κέντρο της γνωστής κλίμακας ιδεολογικο-πολιτικής αυτοτοποθέτησης. Στο βαθμό που τα ιδεολογικο-πολιτικά χαρακτηριστικά της άκρας

Δεξιάς απαντούν διάχυτα (αν και σε διαφορετική έκταση, ανάλογα με την ιδεολογικο-πολιτική τοποθέτηση) στην κλίμακα «Αριστερά-Δεξιά», του κέντρου περιλαμβανομένου, η επιστημονική υποστήριξη της θεωρίας των άκρων καθίσταται ιδιαίτερα δυσχερής και προβληματική, ενώ ταυτόχρονα ενισχύεται η θέση που αντιμετωπίζει την ισχυροποίηση της άκρας Δεξιάς και του φασισμού ως αποτέλεσμα ευρύτερων ιδεολογικο-πολιτικών διεργασιών που δεν μπορούν να αναχθούν μονοσήμαντα και γραμμικά στην κρίση.

Ιδεολογικο-πολιτική συνάφεια και χρυσαυγίτικη ψήφος

Τα πρωτογενή κοινωνικά δεδομένα που συγκεντρώθηκαν μέσω ερωτηματολογίου και συνεντεύξεων αναδεικνύουν την ύπαρξη ισχυρών ιδεολογικών και πολιτικών κοινών τόπων και δεσμών μεταξύ της ΧΑ και των νεαρών ψηφοφόρων της. Οι κοινοί τόποι και δεσμοί αυτοί αντανακλώνται στο υψηλότερο ποσοστό (81,6%) των νεαρών ψηφοφόρων του κόμματος που δηλώνει ότι αισθάνεται κοντά στο κόμμα.

Γράφημα 1: Εγγύτητα των νεαρών ψηφοφόρων προς το κόμμα που ψήφισαν στις εκλογές 2012

Τι σημαίνει όμως «αισθάνονται κοντά» στη ΧΑ; Όπως έχουμε ήδη δείξει αλλού[4] ο δημόσιος ιδεολογικο-πολιτικός λόγος και η

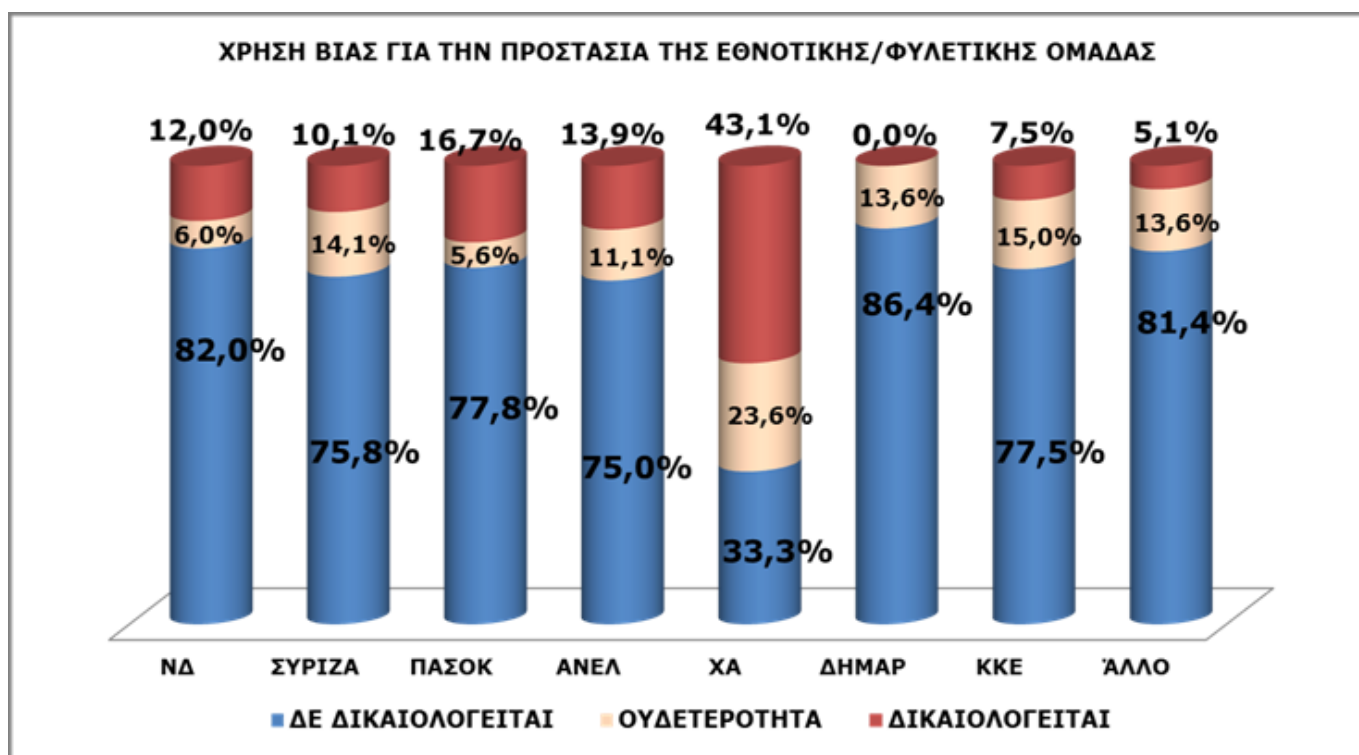
αντίστοιχη δημόσια δράση της ΧΑ αρθρώνονται γύρω από τρεις θεμελιώδεις άξονες, το σημείο σύμπτωσης των οποίων, έχει αναδειχθεί από τη σύγχρονη ιστορική και κοινωνική έρευνα ως το ιδιαίτερο ιδεολογικο-πολιτικό περιεχόμενο του ιστορικού, αλλά και του νέου φασισμού. **Οι άξονες αυτοί (υπερεθνικισμός, υψηλής έντασης κοινωνικο-πολιτικός αυταρχισμός και αντιδημοκρατικός αντισυστημισμός) συγκροτούν το ιδεολογικο-πολιτικό πλαίσιο εντός του οποίου αναπτύσσεται η φασιστική σκέψη και δράση.** Ταυτόχρονα, αποτελούν τον πυρήνα του πολιτικού λόγου και της πολιτικής πρακτικής της ΧΑ. Η θεματική ανάλυση λόγου (thematic discourse analysis) που διενεργήσαμε στα κείμενα που δημοσιεύονται στους επίσημους ιστοτόπους του κόμματος αποκαλύπτει τη διαρκή λειτουργία, στον επίσημο λόγο του κόμματος, του, ιδιοσυστατικού για τον φασισμό[5], μυθοποιητικού οράματος ενός, πολιτισμικά και βιολογικά-φυλετικά, ομοιογενούς λαού που βρίσκεται σε παρακμή και κινδυνεύει από εσωτερικούς και εξωτερικούς εχθρούς και ο οποίος πρέπει να σωθεί μέσα από μια λαϊκή επανάσταση που θα εξοντώσει τους, εγχώριους και ξένους, υπαίτιους της παρακμής και θα αναγεννήσει το έθνος από τις στάχτες του επιβάλλοντας ένα απολυταρχικό υπερεθνικιστικό καθεστώς. Το όραμα αυτό βρίσκεται στον πυρήνα του δημόσιου λόγου και δράσης της ΧΑ καθιστώντας την, έτσι, ένα τυπικό παράδειγμα φασιστικού κόμματος.[6]

Στην έρευνά μας για την ιδεολογικο-πολιτική σχέση των νεαρών ψηφοφόρων της ΧΑ με το κόμμα αναλύσαμε, επίσης, τον λόγο των νεαρών ψηφοφόρων του κόμματος που μας μίλησαν και εντοπίσαμε και σ' αυτόν τη σύμπτωση και τη διαρκή λειτουργία των παραπάνω τριών ιδεολογικο-πολιτικών αξόνων του φασισμού. Οι νεαροί ψηφοφόροι (και όχι μέλη) της ΧΑ που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο και στις συνεντεύξεις της ερευνητικής ομάδας καταγράφουν πολύ υψηλά ποσοστά συμφωνίας, ακόμη και ταύτισης, με τους θεμελιώδεις ιδεολογικο-πολιτικούς άξονες του φασισμού.

Εθνικισμός

Οι νεαροί ψηφοφόροι της ΧΑ δηλώνουν «περήφανοι εθνικιστές», πιστεύουν βαθιά στην υπεροχή της ελληνικής φυλής έναντι των άλλων φυλών, αποστρέφονται, φοβούνται και μισούν τους μετανάστες, καθώς και κάθε είδους μειονοτικές ομάδες (Ρομά/Τσιγγάνους, Μουσουλμάνους, Εβραίους), παρουσιάζουν εξαιρετικά υψηλά επίπεδα προνοιακού σωβινισμού και αποδέχονται τη χρήση της φυλετικής βίας.

«Σε σχέση με τους άλλους λαούς πολύ πιο ανώτεροι. Γιατί εμείς γεννήσαμε τη δημοκρατία, βέβαια έχει καταλυθεί τώρα από όλους, αλλά τι να σου φέρω παράδειγμα... την αστρονομία πώς το λένε, δεν ξέρω, όλα από τις επιστήμες, όλα αυτά, όλα, όλα από εμάς. [...] Όλα από εδώ ξεκίνησαν, ακόμα και κάποια ονόματα αρχαίων, τα έχουνε πάρει και αυτά δηλαδή και τα χρησιμοποιούν. Όλα από μας είναι» (Δόμνα, 25)

Γράφημα 2: Χρήση βίας για την προστασία της εθνοτικής/φυλετικής ομάδας

Στο πλαίσιο αυτό, δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι στις συνεντεύξεις τους, οι νεαροί ψηφοφόροι της ΧΑ αναπαράγουν

σχεδόν αυτούσια τη ρητορική του κόμματος για την ανωτερότητα της ελληνικής φυλής, για τον κίνδυνο που αντιπροσωπεύουν για το έθνος οι μετανάστες, αλλά και για τις βίαιες πρακτικές του κόμματος. Στον λόγο τους, ο ανοιχτός ρατσισμός και ο διάχυτος φόβος για τους μετανάστες καταλήγουν, σχεδόν πάντα, είτε στην προτροπή για βίαιη αντιμετώπισή τους (ακόμη και μαζική εξόντωση) είτε στη δικαιολόγηση της βίας που ασκεί η ΧΑ εναντίον τους:

«Ναι, το λέω, είμαι ρατσίστρια. Ξεκάθαρα πράγματα. Ούτε μαλακίες ούτε τίποτα, συγγνώμη κιόλας.[...] Ναι, μ' έχουν αναγκάσει να γίνω γιατί δεν γίνεται να ντρέπομαι και να φοβάμαι να κυκλοφορήσω στη χώρα που γεννήθηκα και στις περιοχές που μεγάλωσα. [...] Γιατί δεν τους βάζουνε σ' ένα πλοίο να το βουλιάξουνε κάπου στο Αιγαίο;» (Βούλα, 25)

«Άμα ο άλλος ο Σομαλός για καλημέρα κόβει κεφάλια στη χώρα του, γιατί είναι απολίτιστος, γιατί μιλάμε για μετανάστες που δεν έχουν πολιτισμό. Καμερούν, Αγκόλα. Τι είναι αυτοί; Ο καλύτερος από αυτούς θα έχει σκοτώσει τη μάνα του. Δε μπορείς με αυτόν να κάνεις κουβέντα. Απλά δε μπορείς, γιατί αυτός θα σου τραβήξει μια χατζάρα και θα σε στείλει. Ε, την τραβάς πρώτος.» (Μάριος, 25)

«Τη βία στην Ελλάδα δεν την έφερε η ΧΑ. Τη βία στην Ελλάδα την έφεραν κατ' αρχάς οι πολιτικοί μας που άνοιξαν τα σύνορα. Στη συνέχεια, οι υποστηρικτές τον λαθρομεταναστών και στο επόμενο στάδιο είναι οι λαθρομετανάστες, οι οποίοι είναι οι ίδιοι που εγκληματούν. Επειδή όμως τον ηθικό αυτουργό δεν μπορούμε να τον πιάσουμε ποτέ και φαίνεται πάντα ο λαθρομετανάστης, απευθυνόμαστε, σαν Έλληνες εννοώ, στο λαθρομετανάστη που κάνει το έγκλημα. Εγώ συμφωνώ αυτή τη στιγμή, όπως έχουν τα πράγματα, με όλες τις πράξεις τις ΧΑ, από τη στιγμή που, ό,τι και να γίνει στην Ελλάδα, ο μετανάστης βγαίνει πάντα δικαιωμένος. Δηλαδή, θα τον βρίσεις, θα πας μέσα. Θα σε κλέψει, αν τον χτυπήσεις θα πας μέσα. Θα σε βιάσει, αν τον ακουμπήσεις θα πας μέσα. Ε, όχι δεν γίνεται αυτό. Οπότε συμφωνώ με τις δράσεις της ΧΑ» (Νικόδημος, 26)

Πρόκειται για υπερεθνικισμό έμπλεο φόβου και ματαιωμένων συναισθημάτων μεγαλείου και υπεροχής που αποκρυσταλλώνεται σε μνησικακία τόσο προς τους ξένους που «μας αδικούν» όσο και προς τους ομοεθνείς που δεν μπορούν να σταθούν στο ύψος του «αρχαίου μεγαλείου» και ευθύνονται για τη σημερινή «εθνική παρακμή».

«Εγώ πιστεύω ότι σύμφωνα με την ιστορία τουλάχιστον εμείς δώσαμε τα πάντα σε όλο τον κόσμο και στο τέλος δεν έχουμε τίποτα. Πολιτισμό, κουλτούρα, τα πάντα. Οι Γερμανοί σκοτώνανε γουρούνια με τη σφεντόνα και εμείς είχαμε ολυμπιακούς αγώνες.» (Νικόδημος, 26)

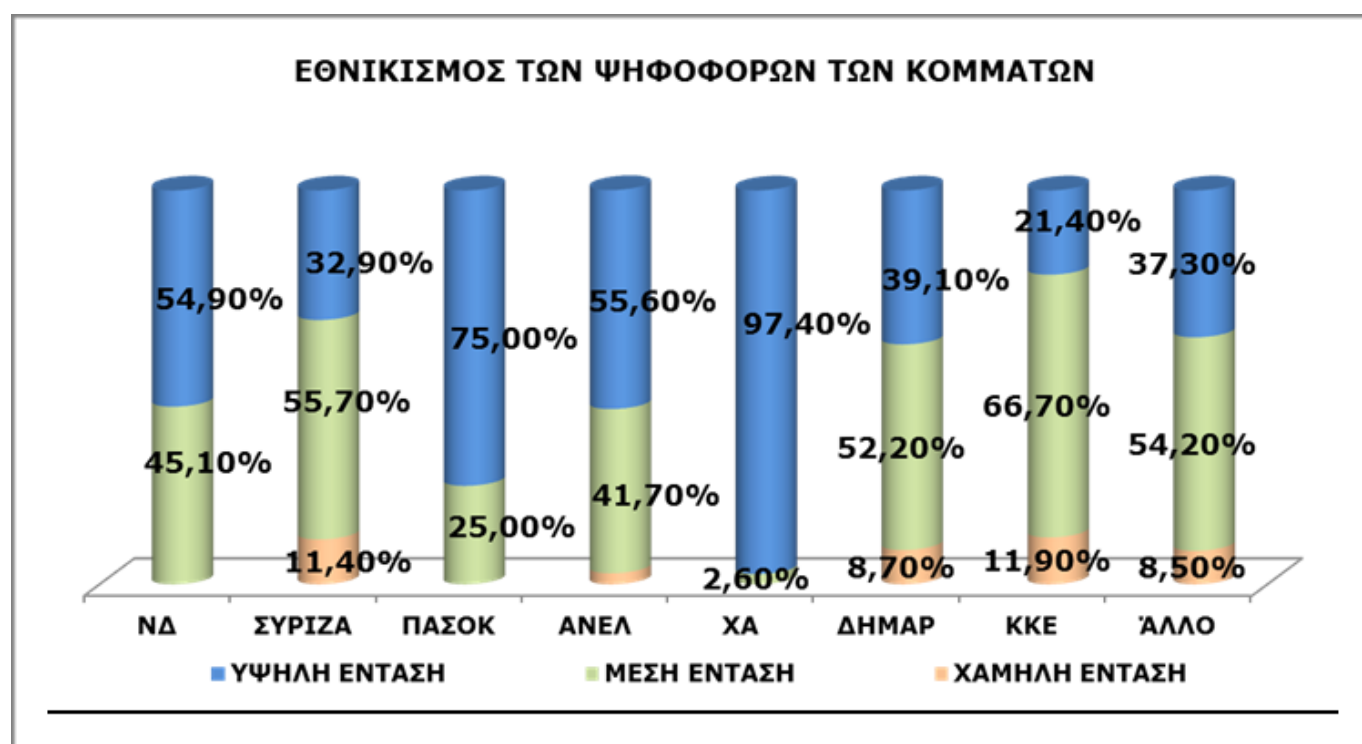
«Και αντί, αντί να μας έχουνε ψηλά, με όλα αυτά που τους έχουμε δώσει, η Γερμανία τι έχει κάνει; Τίποτα δεν έχει κάνει. Πιο πολύ για τον Χίτλερ, που έχει σκοτώσει όλο τον κόσμο και γι' αυτό θα πρέπει να ντρέπονται. Όχι να... εντάξει, κανονικά πρέπει να μας έχουνε ψηλά. Όχι να μας φέρονται έτσι.» (Δόμνα, 25)

«Οι νεοέλληνες είναι χαζοί και έχουν χαμηλό επίπεδο νοημοσύνης, γιατί χαθήκανε και υποβιβάσανε πολύ την κουλτούρα τους και δε μπορούν να συγκριθούν με τους αρχαίους Έλληνες. Δηλαδή μια ζωή θα ζούνε με το παρελθόν. Οι νεοέλληνες δεν αξίζουν μία, γιατί δεν υπάρχει παιδεία πάρα πολλά χρόνια κι ούτε πρόκειται να υπάρξει ποτέ και το μόνο πράγμα που θα έχουνε να ασχολούνται είναι το Facebook και τη μαστούρα τους, τίποτα άλλο.» (Σταμάτης 22)

«Εκεί που είμαστε ανώτεροι οι Έλληνες, που θα μπορούσαμε να είμαστε ανώτεροι οι Έλληνες είναι πολιτιστικά. Θα μπορούσαμε να είμαστε μια τόση δα χώρα και να είμαστε το κέντρο της γης. Πραγματικά το πιστεύω. Γιατί να είναι πλανητάρχης ο Ομπάμα και να μην είναι ένας δικός μας. Από δω ξεκίνησες ρε πούστη δηλαδή. Θα μπορούσαμε να ήμασταν το λίκνο. Δεν είμαστε, γιατί είμαστε νεοέλληνες. Το νεοέλληνας για μένα είναι η μεγαλύτερη βρισιά που μπορείς να πεις σε κάποιον. Και το λέω, είμαστε νεοέλληνες ρε γαμώτο. Κωλόφαρα είμαστε.» (Μάριος 25)

Ο μνησικάκος εθνικισμός των νεαρών ψηφοφόρων της ΧΑ συνηχεί με την κομματική ρητορική περί «ελληνόφωνων» που ευθύνονται για την «παρακμή του «Μεγάλου Έθνους των Ελλήνων» και περί της ανάγκης «εκρίζωσης» των μiasματικών στοιχείων από τον εθνικό κορμό και «επανελλήνισης του λαού» που προπαγανδίζονται από το κόμμα.[7]

Συνολικά, όπως φαίνεται στο επόμενο γράφημα της σύνθετης μεταβλητής «εθνικισμός», οι ψηφοφόροι της ΧΑ παρουσιάζουν τα μεγαλύτερα ποσοστά (97,4%) εθνικισμού υψηλής έντασης (υπερεθνικισμού) μεταξύ των ψηφοφόρων όλων των κομμάτων, ενώ ακολουθούν κατά φθίνουσα σειρά οι ψηφοφόροι του ΠΑΣΟΚ, των ΑΝΕΛ, της ΝΔ, της ΔΗΜΑΡ, των μικρότερων κομμάτων, του ΣΥΡΙΖΑ και του ΚΚΕ. Αξίζει επίσης να σημειωθεί πως μεταξύ των ψηφοφόρων της ΧΑ, του ΠΑΣΟΚ και της ΝΔ δεν εμφανίζεται καθόλου εθνικισμός χαμηλής έντασης.

Γράφημα 3: Σύνθετη μεταβλητή «εθνικισμός των ψηφοφόρων των κομμάτων»

Κοινωνικο-πολιτικός αυταρχισμός και βία

Το υπερεθνικιστικό όραμα της δημιουργίας ενός «νέου λαού» που,

αποκαθαρμένος από τα μiasματικά στοιχεία της παρακμής, θα αναγεννήσει το έθνος από τις στάχτες του, θεμελιώνει την αναγκαιότητα του αυταρχισμού και της βίας τόσο στο λόγο του κόμματος όσο και των νεαρών ψηφοφόρων του. Η κλασική φασιστική ιδεολογική θεματική του «κράτους/έθνους-κήπου»[8] που απειλείται από παντοειδή ζιζάνια, ασθένειες και εχθρούς και το οποίο, οι εθνικιστές «κηπουροί», πρέπει να καθαρίσουν και να προστατεύσουν από τα μiasματικά στοιχεία, βρίσκεται στον πυρήνα αυτού του οράματος και υποβαστάζει (μαζί με την εικόνα της εχθρικής εισβολής από τον «ασύντακτο στρατό των λαθρομεταναστών»[9]) τον ολόψυχο εναγκαλισμό του κοινωνικο-πολιτικού αυταρχισμού και της βίας για λόγους «εθνικού συμφέροντος».

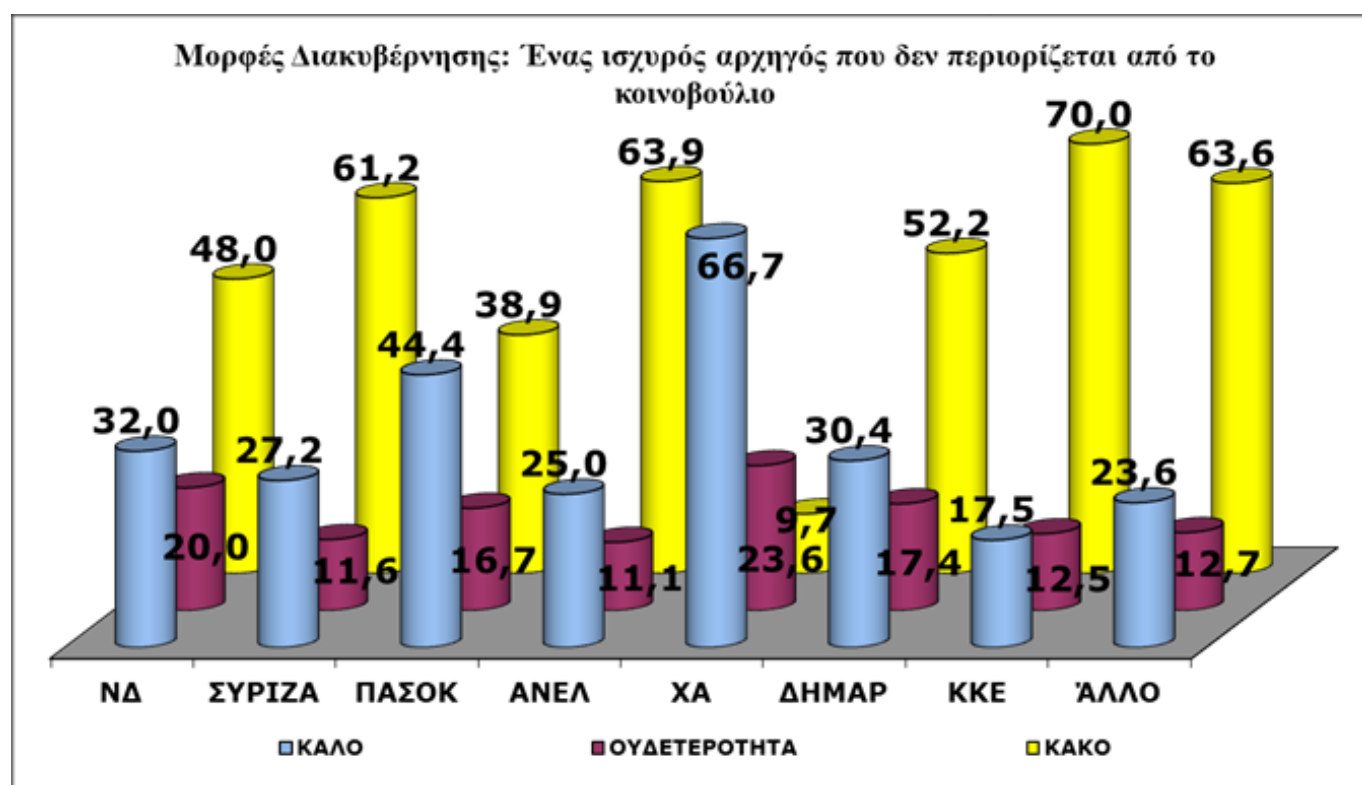
Έτσι, οι νεαροί ψηφοφόροι της ΧΑ συστηματικά αναπαράγουν στον λόγο τους τον θαυμασμό του κόμματος για τα δύο εμβληματικά αυταρχικά καθεστώτα της νεότερης και σύγχρονης ελληνικής ιστορίας (δικτατορίες Μεταξά και συνταγματαρχών), επικροτούν τη βίαιη συμπεριφορά εναντίον πολιτικών αντιπάλων και μεταναστών και δηλώνουν την περιφρόνησή τους προς κάθε μορφή δημοκρατίας και την υποστήριξή τους προς απολυταρχικά καθεστώτα.

«Το πολιτικό σύστημα είναι μια ηλίθια δημοκρατία. Δεν πιστεύω στη δημοκρατία, δεν πιστεύω ότι μπόρεσε ποτέ η Ελλάδα να δουλέψει με κοινοβουλευτισμό. Νομίζω το είχε πει ο Μεταξάς, δεν είμαι σίγουρος, αλλά νομίζω το είπε ο Μεταξάς. [...] Δεν συμφωνώ με το πολιτικό σύστημα, εγώ είμαι των ακραίων συστημάτων, πολύ καλό παράδειγμα είναι μια χούντα, ένας να αποφασίζει και τελείωσε η υπόθεση. Δε μας αρέσει; Τον ρίχνεις. Σου αρέσει; Τον κρατάς.» (Νίκανδρος, 21)

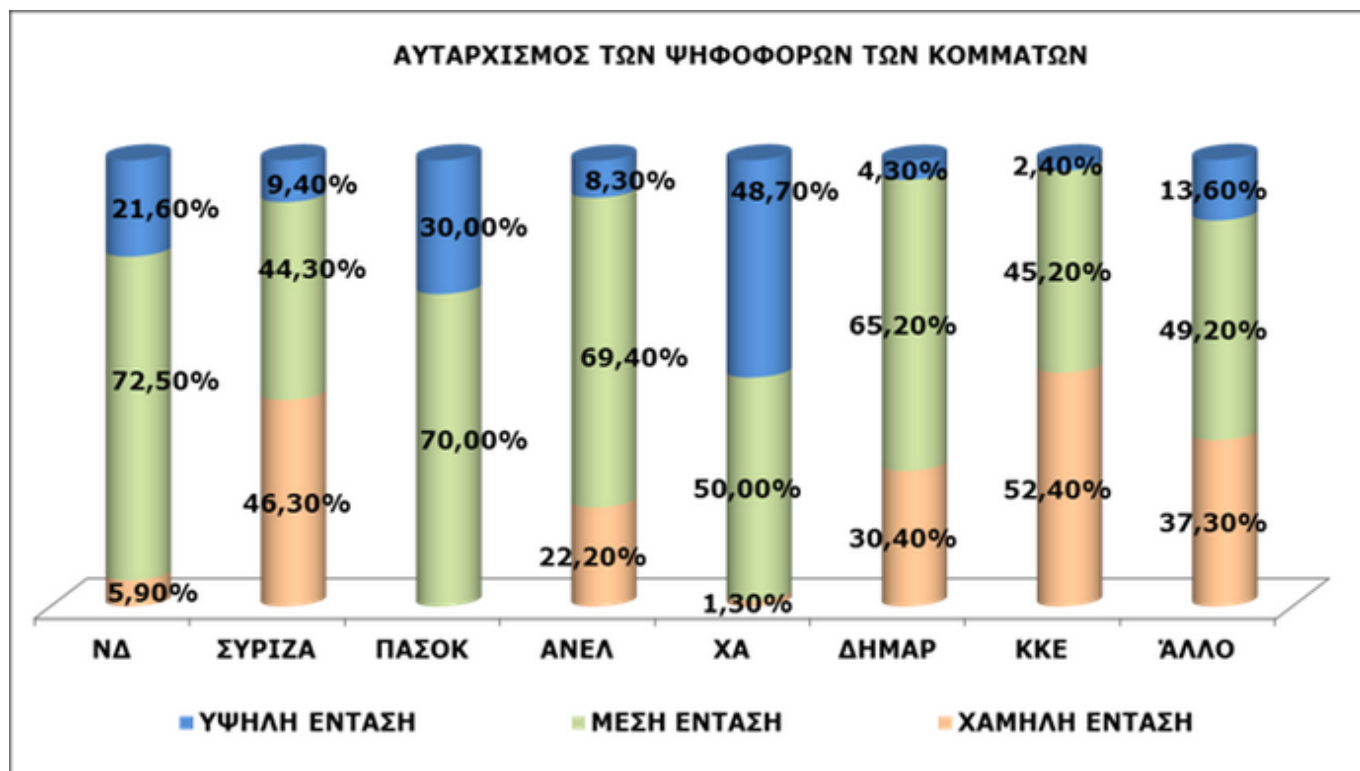
«Δεν θα υπάρχει δημοκρατία τόσο πολύ πιστεύω. Θα είναι η απόλυτη κυριαρχία, όπως στο λέω. Γιατί είναι η ιδεολογία τους έτσι. Θα γίνεται για το καλό της Ελλάδας. Θα προχωράει η Ελλάδα και οικονομικά και κοινωνικά [...] Είμαι και εγώ της άποψης όπου δεν πέφτει λόγος πέφτει ράβδος [...] Άμα πάει να γίνει μια πορεία από ένα συνδικάτο, τότε τα ΜΑΤ δε θα πάνε με

καπνογόνα. Θα πάνε με εντολές “μπείτε μέσα με τα γκλομπ και σπάστε τους στο ξύλο”. Δε θα αφήσει μια πορεία να πηγαίνει έτσι και να εκφραστεί η άποψη ελεύθερα και να πηγαίνει γύρω από το Σύνταγμα και το μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη δεξιά και αριστερά και να κάνουνε και να βρίζουνε και να πετάνε και πέτρες εκεί. Θα είναι μια περιφρούρηση. Όχι, θα καθόμαστε με τα δακρυγόνα. Θα είναι μια περιφρούρηση, όπως παλιά. Θα μπαίνει μέσα και θα πέφτει ματσούκωμα. Και όσοι είναι μέσα συλληφθέντες, παίζει να μην τους ξαναδεί ούτε η μάνα τους, που λέει ο λόγος» (Μηνάς, 27)

Όπως φαίνεται στα παρακάτω δύο γραφήματα (4 και 5), οι ψηφοφόροι της ΧΑ εκφράζουν ισχυρή προτίμηση για τα αυταρχικά καθεστώτα (66,7%) και συνολικά παρουσιάζουν τα πιο έντονα αυταρχικά χαρακτηριστικά (48,7%) από όλους τους άλλους ψηφοφόρους.

Γράφημα 4: Μορφές Διακυβέρνησης: Ένας ισχυρός αρχηγός που δεν περιορίζεται από το Κοινοβούλιο

Γράφημα 5: Σύνθετη μεταβλητή «αυταρχισμός των ψηφοφόρων των κομμάτων»

Αξίζει, στο σημείο αυτό, να σημειώσουμε ότι οι ψηφοφόροι της ΧΑ και της ΝΔ παρουσιάζουν τα μικρότερα ποσοστά αυταρχισμού χαμηλής έντασης (1,3% και 5,9% αντίστοιχα), ενώ οι ψηφοφόροι του ΠΑΣΟΚ δεν εμφανίζουν καθόλου αυταρχισμό χαμηλής, παρά μόνο μέσης και υψηλής, έντασης.

Αντισυστημισμός

Οι νεαροί ψηφοφόροι της ΧΑ εκφράζουν περιφρόνηση, αποστροφή, ακόμη και βίαιη εχθρότητα για το πολιτικό σύστημα και τους εκπροσώπους και υποστηρικτές του. Απορρίπτουν τον αστικό κοινοβουλευτισμό, αλλά και κάθε μορφή δημοκρατίας, και αντιμετωπίζουν το κόμμα ως την πολιτική δύναμη που μπορεί να τιμωρήσει τους υπαίτιους της παρακμής και να απαλλάξει τη χώρα από τους «ελληνόφωνους ανθέλληνες». Συχνά, αντιδιαστέλλουν τη ΧΑ με τα, μέχρι πρότινος, κυρίαρχα κόμματα του δικομματισμού (ΝΔ και ΠΑΣΟΚ) και την αντιμετωπίζουν ως ηθικό, πατριωτικό φορέα που «βάζει πάνω απ' όλα την Ελλάδα και τους Έλληνες» και μάχεται γι' αυτούς.

«Και εγώ είμαι θυμωμένος με το πολιτικό σύστημα, με τους πολιτικούς, κυρίως αυτούς που έχουν κυβερνήσει την Ελλάδα τα τελευταία χρόνια. Επειδή έχουν κάνει πολλά λάθη και είμαι της άποψης ότι αυτοί που κάνουν λάθη πρέπει να τιμωρούνται και αυτοί δεν έχουν τιμωρηθεί καθόλου. Αντιθέτως καθημερινά τιμωρείται ο κόσμος από τα λάθη τα δικά τους.» (Χαρίλαος, 22)

«Ε, να ψήφιζα Νέα Δημοκρατία, να ψηφίσω ένα κόμμα το οποίο... προσκυνά στην ουσία τα θέλω των έξω, δεν το κάνω. Το ΠΑΣΟΚ ομοίως τα ίδια.» (Γρηγόρης, 27)

«Δηλαδή και αυτές τις ψήφους που έδωσα στο ΠΑΣΟΚ αυτά τα χρόνια, μετάνιωσα. Μετάνιωσα, γιατί ήτανε, ένιωσα σα να έβαλα κι εγώ ένα λιθαράκι για την καταστροφή της χώρας, ας πούμε.» (Δόμνα, 25)

«Ο λόγος που ψήφισα ήταν καθαρά να μπει στη βουλή, γιατί έχουν τσαμπουκά στη Χ.Α. κι αυτό το γουστάρω. Ότι κάποιος έπρεπε επιτέλους να τους φοβίσει, για όλα αυτά που κάνουν ανεξέλεγκτα αυτοί εκεί μέσα, γι' αυτό ψήφισα να μπει η ΧΑ στη βουλή, για να φάνε τα χαστούκια τους όλοι αυτοί εκεί μέσα που δεν έχουν δουλέψει ποτέ στη ζωή τους.» (Σταμάτης, 22)

Σε αντίθεση με τα άλλα κόμματα, η ΧΑ γίνεται αντιληπτή από τους νεαρούς ψηφοφόρους της ως μια ηθική («καθαρή») αντισυστημική δύναμη που αποτελείται από απλούς ανθρώπους, αληθινούς πατριώτες, που κι αυτοί υποφέρουν από τις συνέπειες της «προδοσίας του πολιτικού συστήματος» και αποφάσισαν να αντιδράσουν απέναντι στην «εθνική παρακμή» και να «κάνουν τα λόγια πράξεις».

«Είναι το μόνο κόμμα που ακούω τη λέξη Έλληνας μέσα, το μόνο κόμμα που ακούω να πάει μπροστά η Ελλάδα, το μόνο κόμμα που ακούω ότι θα αντιμετωπίσει το πρόβλημα των λαθρομεταναστών [...] Η ΧΑ υποστηρίζει τον εθνικισμό, ο εθνικισμός για κάθε χώρα σημαίνει ότι θα κοιτάξω να πάω τη χώρα μου μπροστά, να την κάνω αρχηγό όλου του κόσμου και όλους τους υπόλοιπους, ας κόψουν το λαιμό τους.» (Νίκανδρος, 21)

«Και ένα άλλο πολύ σημαντικό είναι ότι η Χρυσή Αυγή τότε ερχότανε ως ένα αντισυστημικό κόμμα, το οποίο στα μάτια του κόσμου ήταν ένα καθαρό κόμμα, δηλαδή δεν είχε μπει στη βουλή ποτέ και ούτε είχε κλέψει λεφτά του κόσμου, όπως είχαν κάνει τα άλλα κόμματα και αυτό ήταν κάτι πολύ σημαντικό για μένα. Ήτανε πατριώτες. Αυτό.» (Χαρίλαος, 22)

«Δεν είναι κόμμα. Και δεν είναι κόμμα με την έννοια του κόμματος, έτσι όπως έχει ξεφτιλιστεί στις μέρες μας. Απλά η διαφορά της είναι ότι δεν αποτελείται από πολιτικούς. Τώρα πια πολιτικός έχει γίνει επάγγελμα, δηλαδή, δεν ξέρω αν το σπουδάζουν κάπου, μεγαλώνεις για να γίνεις πολιτικός και μαθαίνεις να λες ψέματα. Είναι άνθρωποι εδώ τρία στενά πιο κάτω που τα έχουν φάει στη μάπα, δεν ήρθαν από την Αμερική για να μας το παίξουν ότι ξέρουν την Ελλάδα. Δεν έχουν έρθει από τη Γαλλία. Είναι άνθρωποι από την Κυψέλη, από τον Άγιο Παντελεήμονα που τα έχουν φάει στη μάπα. Άνθρωποι που, πριν μπουκ στη βουλή, πιθανότατα να ήταν ένα και δυο χρόνια άνεργοι, να μην είχαν να φάνε. Αυτή είναι η διαφορά, είναι σα να μπήκα εγώ κι εσύ στη Βουλή.» (Μάριος, 25)

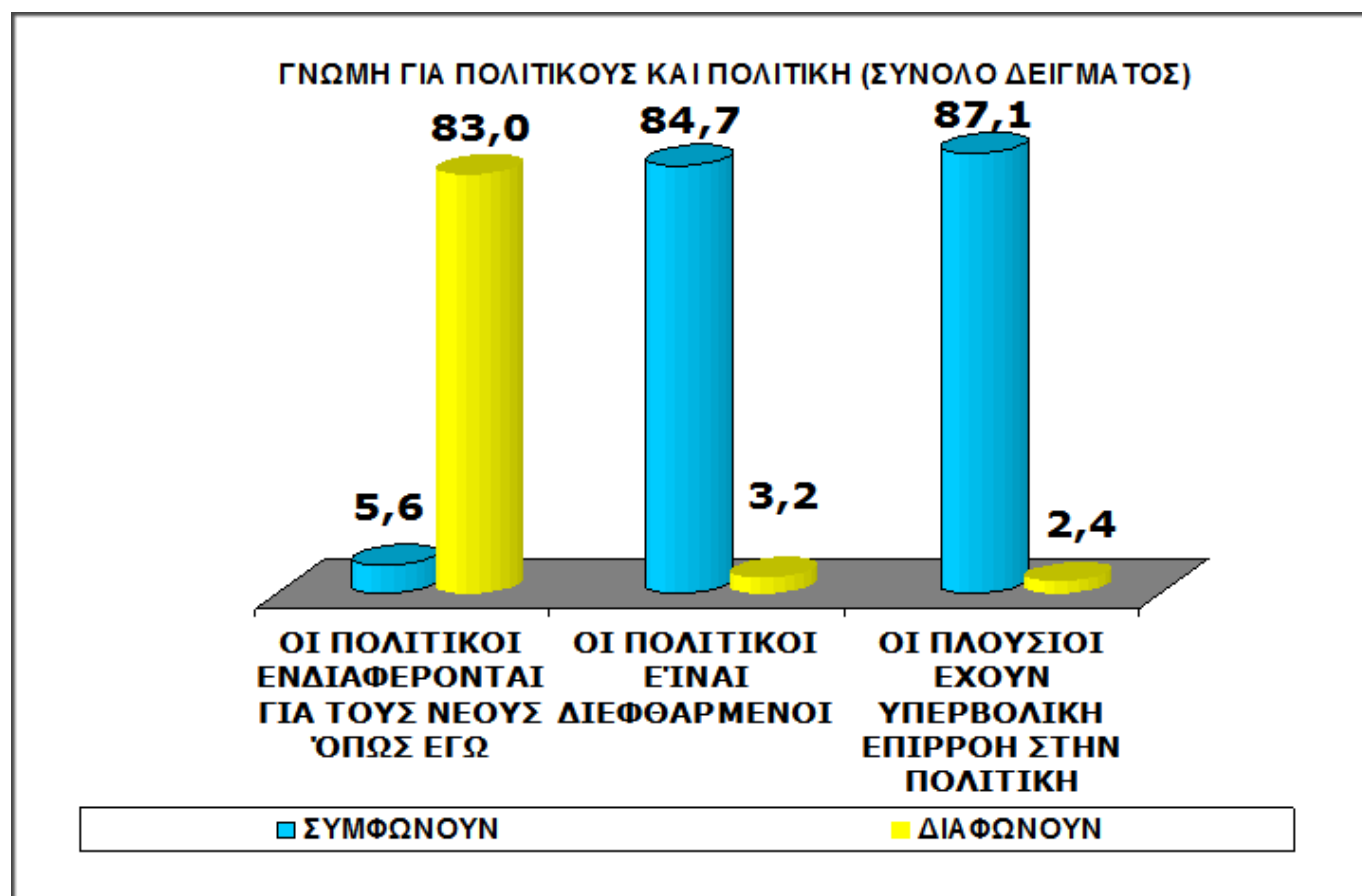
«Γιατί δε θεωρώ ότι ένας Έλληνας πρέπει να ψηφίζει. Ένας Έλληνας πατριώτης δεν ψηφίζει, δεν έχει κόμμα. Κι αυτό είναι και το παρεξηγημένο στην Ελλάδα όποιος πει ότι είναι Έλληνας, είναι φασίστας. Δηλαδή, αν φορέσεις μια μπλούζα με την ελληνική σημαία, θα σε πουν φασίστα ή χρυσαυγίτη. Εγώ δεν χαρακτηρίζομαι, δεν είμαι χρυσαυγίτης, είμαι Έλληνας. [...] Ψήφισα ΧΑ μετά από πάρα πολύ σκέψη. Δεν ήθελα να την ψηφίσω. Σίγουρα με οδήγησε και το ότι τα υπόλοιπα κόμματα δεν ήταν κανένα της αρεσκείας μου, είναι όλοι υποκριτές και αυτοί φάνηκαν οι πιο καθαροί μέσα στους υποκριτές. Από δω και πέρα στα μάτια μου συνεχίζουν να είναι καθαροί, δεν ξέρω αν είναι υποκριτικά ή όχι και θα συνεχίζω να τους ψηφίζω όσο έχουν αυτή την εικόνα, αν κάνουνε κάποια λάθη θα σταματήσω. [...] Απλά οι άνθρωποι αυτοί δεν είναι πολιτικοί μωρέ, είναι άνθρωποι του λαού, δουλεύουνε. Δεν έχουν διπλωματία και ίσως αυτό είναι που λείπει και από την Ελλάδα. Έχουμε χορτάσει από κουστούμια και

πολιτικάντηδες» (Νικόδημος 26)

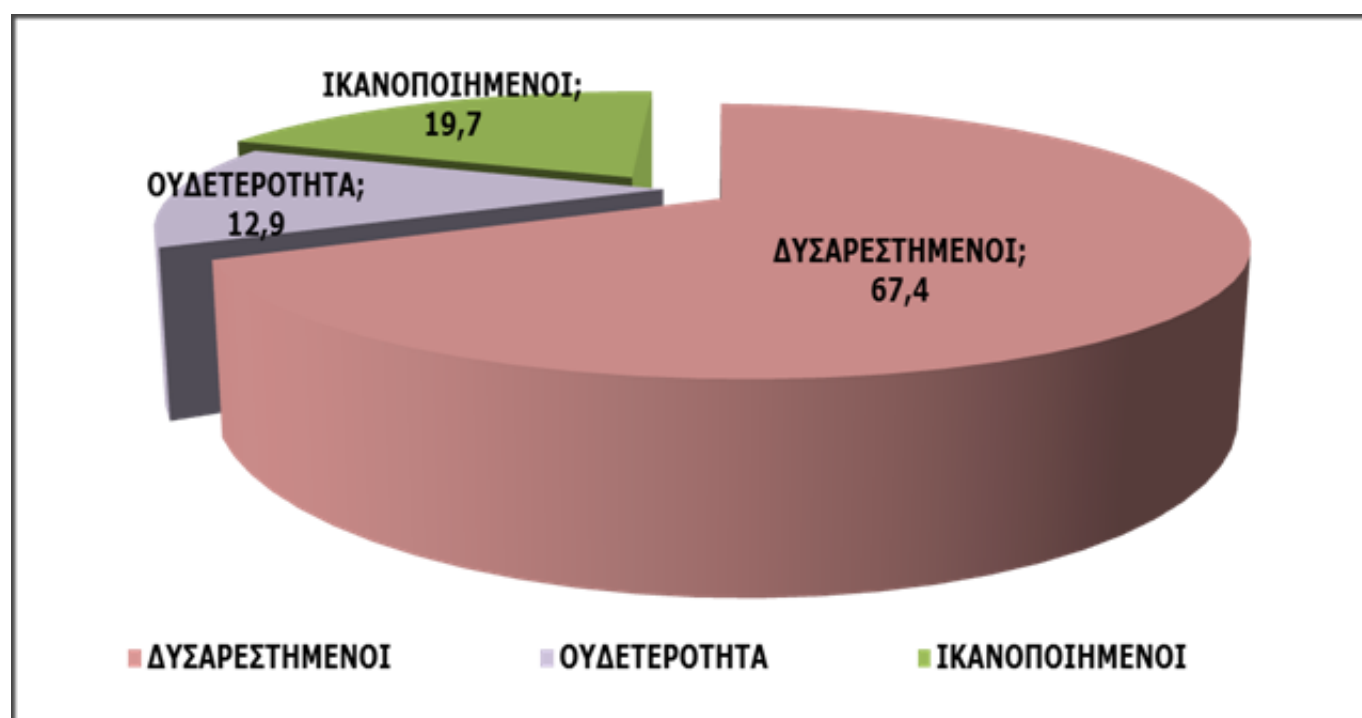
Ο αντισυστημισμός των ψηφοφόρων της ΧΑ συμφύρει τον υπερεθνικισμό, το μίσος για κάθε μορφή δημοκρατίας και τον αντιελιτισμό σ' ένα πολιτικό μείγμα που το κόμμα αποκαλεί «Λαϊκή Εθνικιστική Επανάσταση»[10]. Πρόκειται για μια «επανάσταση» που κατευθύνεται κυρίως κατά του κατεστημένου πολιτικού προσωπικού και συστήματος επιδιώκοντας την τιμωρία και την αντικατάστασή του από εθνικιστές, μη επαγγελματίες πολιτικούς που δεν πρέπει να έχουν καμιά δημοκρατική νομιμοποίηση και δέσμευση.

«Όσο δεν γίνεται ένα απολυταρχικό καθεστώς, να βγει ένας να παίρνει αποφάσεις, δεν πρόκειται να γίνει δουλειά.»
(Νίκανδρος, 21)

Εντούτοις, η οργή των ψηφοφόρων της ΧΑ για το πολιτικό προσωπικό και συνολικά το πολιτικό σύστημα δεν είναι αποκλειστικά δικό τους χαρακτηριστικό, αφού αυτή φαίνεται να είναι διάχυτη στην ελληνική κοινωνία και στους ψηφοφόρους όλων των κομμάτων, ακόμη και σ' αυτούς που υποστήριζαν τα κόμματα της λιτότητας. Τα κοινωνικά δεδομένα που συλλέξαμε επιβεβαιώνουν στο σύνολό τους τη διάχυτη στην ελληνική κοινωνία δυσaréσκεια, ακόμη και απόρριψη, προς το πολιτικό σύστημα και τους εκπροσώπους του. Τα δύο επόμενα γραφήματα (6 και 7) παρουσιάζουν τα ποσοστά εμπιστοσύνης-δυσπιστίας προς το πολιτικό προσωπικό και ικανοποίησης-δυσaréσκειας από τη λειτουργία της δημοκρατίας στο σύνολο του δείγματος.

Γράφημα 6: Γνώμη για πολιτικούς και πολιτική (σύνολο δείγματος)

Γράφημα 7: Ικανοποίηση από τη λειτουργία της δημοκρατίας (σύνολο δείγματος)

Τα στοιχεία αυτά ισχυροποιούν τη βασική μας θέση ότι δεν είναι η οργή και η διαμαρτυρία που, κυρίως, χαρακτηρίζει τη χρυσαυγίτικη ψηφοφορική επιλογή, αφού η «κυνική» αντιμετώπιση του πολιτικού προσωπικού και της πολιτικής, αλλά και η δυσaráσκεια από τη λειτουργία της δημοκρατίας φαίνονται πραγματικά διάχυτα στο συνολικό πληθυσμό περιλαμβάνοντας τους ψηφοφόρους όλων των κομμάτων.

Το πρόβλημα της χρυσαυγίτικης ψήφου και η «θεωρία των δύο άκρων»

Η εγγύτητα που αισθάνονται οι νεαροί ψηφοφόροι της ΧΑ με το κόμμα προέρχεται από την ύπαρξη πραγματικών ιδεολογικο-πολιτικών δεσμών και κοινών τόπων. Αυτοί οι δεσμοί και οι κοινοί τόποι αναδύονται μέσα από τη σύμπτωση υπερεθνικισμού, υψηλής έντασης κοινωνικο-πολιτικού αυταρχισμού και αντισυστημικής ρητορικής που χαρακτηρίζει τόσο το κόμμα όσο και τους ψηφοφόρους του. Η κοινότητα αντιλήψεων, στάσεων και αξιών μεταξύ του κόμματος και των ψηφοφόρων εκτείνεται και καλύπτει όλα τις σημαντικές ιδεολογικο-πολιτικές διαστάσεις του λόγου και της δράσης της ΧΑ και περιλαμβάνει ακόμη και τον τρόπο με τον οποίο το κόμμα αυτοπαρουσιάζεται στον δημόσιο χώρο. Έτσι, οι νεαροί ψηφοφόροι της ΧΑ που μας μίλησαν αναπαράγουν πιστά όλο το ρητορικό οπλοστάσιο του κόμματος αναφορικά με τη σχέση του κόμματος με τον φασισμό και τον ναζισμό. Στις αφηγήσεις τους συναντούμε όλες τις υπεκφυγές και τους ευφημισμούς με τα οποία το κόμμα, ανάλογα με τη συγκυρία και το στοχευόμενο ακροατήριο, παίρνει αποστάσεις από τον ιστορικό φασισμό και ναζισμό και άλλοτε κλείνει πονηρά το μάτι στους ιδεολόγους οπαδούς και μέλη του μέσα από τα γνωστά ιδεολογήματα του ιστορικού αναθεωρητισμού.

Έτσι, στα ερωτήματα που αφορούν στην ιδεολογικο-πολιτική συγκρότηση της ΧΑ και στο αν πρέπει να απαγορευτεί ως ναζιστικό μόρφωμα, οι νεαροί πληροφορητές μας συστηματικά υποβαθμίζουν τα χαρακτηριστικά εκείνα που, και οι ίδιοι, αντιλαμβάνονται ότι συνδέουν το κόμμα με τον φασισμό και

αναπαράγουν την κομματική ρητορική περί αφοσιωμένων πατριωτών-εθνικιστών.

«Δεν ξέρω αν είναι νεοναζιστικό κόμμα. Ξέρω ότι κάποια στελέχη της έχουν τέτοιες απόψεις, αυτό όμως δε νομίζω ότι είναι πρόβλημα. Ας πούμε του ΚΚΕ ή του ΣΥ.ΡΙΖ.Α είναι νοσταλγοί του Στάλιν και του Λένιν ή οι τροτσκιστές για παράδειγμα. Και οι δύο σκοτώσανε κόσμο και ο Στάλιν και ο Χίτλερ, δεν κατάλαβα γιατί ο ένας να τρώει περισσότερη λάσπη από τον άλλο. Αν θέλουμε δηλαδή να απαγορεύσουμε τους νοσταλγούς του Χίτλερ, να απαγορεύσουμε και τους νοσταλγούς του Στάλιν επίσης, αλλιώς μιλάμε για εμπάθεια.[...] Δεν νομίζω ότι μπορώ να της δώσω ένα όνομα γιατί δεν μιλάμε για κάτι ενιαίο. Ας πούμε κάποιοι είναι νεοναζί, κάποιοι είναι εθνικιστές, κάποιοι εθνικοσοσιαλιστές, άλλοι απλά ακροδεξιοί. Εθνικιστικό κόμμα θα έλεγα περισσότερο αν και δεν νομίζω ότι είναι αυτό που την περιγράφει.» (Χαρίλαος, 22)

«Ερ: Πολλοί λένε πως η ΧΑ είναι ένα νεοναζιστικό κόμμα και θα έπρεπε να απαγορευτεί. Εσύ τι νομίζεις;

Απ: Ενδεχομένως να είναι, δεν είμαι σίγουρος. Αν γινότανε πόλεμος με τους Γερμανούς η ΧΑ θα ήταν με την Ελλάδα. Το ότι μπορεί να έχουνε κλέψει κάποιες ιδέες από τους Γερμανούς και να τις εφαρμόζουνε δεν σημαίνει κάτι. Δεν ξέρω, είμαι κι εγώ διχασμένος.» (Νικόδημος, 26)

Τα κοινωνικο-πολιτικά δεδομένα που συγκεντρώθηκαν υποστηρίζουν, στο σύνολό τους, τη θέση ότι η χρυσαυγίτικη ψήφος είναι περισσότερο ιδεολογική, παρά ψήφος διαμαρτυρίας. Αυτό σημαίνει, αφενός, ότι η διαμαρτυρία, ακόμη και η εχθρότητα, προς το πολιτικό σύστημα δεν επαρκεί ως εξηγητικό-ερμηνευτικό σχήμα της λαϊκής ψήφου στον φασισμό και, αφετέρου, υποδεικνύει την ανάγκη να μην περιορίζουμε τη σκέψη μας για την εξήγηση και την κατανόηση της λαϊκής υποστήριξης στο φασισμό στα στενά χρονικά πλαίσια της κρίσης. Αντίθετα, είναι χρήσιμο και αναγκαίο να επεκτείνουμε τις εξηγητικές και ερμηνευτικές μας προσπάθειες πέραν της κρίσης, ώστε να

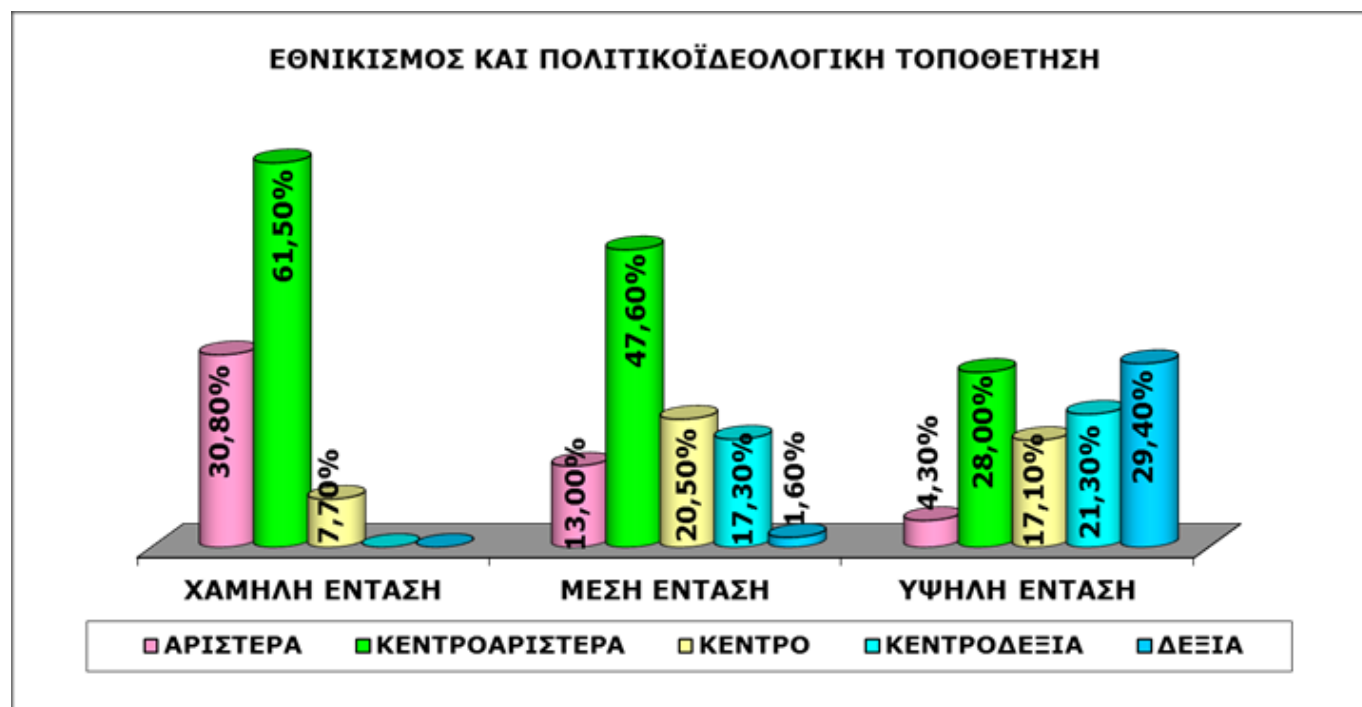
συμπεριλάβουμε ευρύτερες ιδεολογικο-πολιτικές τάσεις και διεργασίες που την υπερβαίνουν κατά πολύ.

Πραγματικά, όλες οι υπάρχουσες κοινωνικές έρευνες για τις πολιτικές αντιλήψεις, αξίες και πρακτικές της νεολαίας κατά τις τελευταίες τρεις, τουλάχιστον, δεκαετίες συστηματικά επισημαίνουν τη διάχυση του εθνικισμού, της ξενοφοβίας, του ρατσισμού, του κοινωνικο-πολιτικού αυταρχισμού και της απαξίωσης του πολιτικού συστήματος και προσωπικού στη νεολαία.[11] Αυτή η προσέγγιση ενισχύεται περαιτέρω από το πραγματολογικό δεδομένο της μακροχρόνιας, συστηματικής και, εντέλει, επιτυχημένης προσπάθειας διείσδυσης του κόμματος στους κοινωνικούς χώρους της νεολαίας και ιδιαίτερα στα γήπεδα, τα γυμναστήρια, τη νεολαιίστικη μουσική κουλτούρα και το διαδίκτυο. Δεν είναι τυχαίο ότι 4 από τα κεντρικά στελέχη της ΧΑ (μεταξύ των οποίων και βουλευτές της) προέρχονται από μουσικά συγκροτήματα της νεοναζιστικής White Power μουσικής σκηνής που ανέπτυξε και προώθησε η ΧΑ, ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1990, μέσα από τη σύνδεση της κομματικής της νεολαίας (Μέτωπο Νεολαίας) με το διεθνές νεοναζιστικό δίκτυο White Power μουσικής Blood and Honour, ενώ, τουλάχιστον, άλλα τρία στελέχη και βουλευτές προέρχονται από το χώρο των φανατικών οπαδών των γηπέδων.

Επιπλέον, η διάχυση των κεντρικών ιδεολογικο-πολιτικών χαρακτηριστικών της άκρας δεξιάς και του φασισμού σε ευρύτερα νεολαιίστικα ακροατήρια, που υπερβαίνουν την κατεγεγραμμένη εκλογική απήχηση της ΧΑ και διαπερνούν όλες τις ιδεολογικο-πολιτικές τοποθετήσεις αποτυπώνεται με ενάργεια στο ερευνητικό μας υλικό. Τα επόμενα δύο γραφήματα (8 και 9) παρουσιάζουν τη σχετική συνεισφορά των διαφορετικών πολιτικοϊδεολογικών τοποθετήσεων της κλίμακας «Αριστερά-Δεξιά» στη σύνθεση των διαφορετικών επιπέδων έντασης των μεταβλητών «εθνικισμός» και «αυταρχισμός».

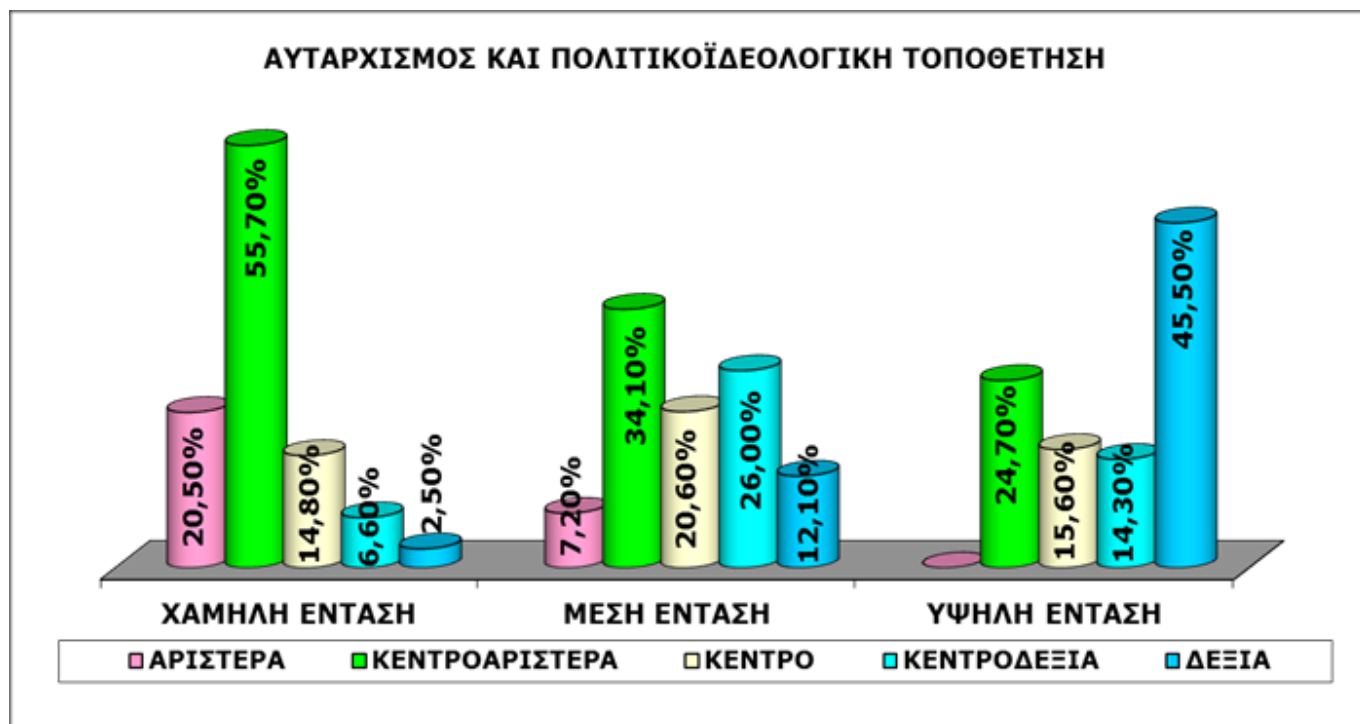
Έτσι, στην περίπτωση του εθνικισμού παρατηρούμε ότι η χαμηλή ένταση αποτελείται κατά κύριο λόγο από όσους αυτοτοποθετούνται στην κεντροαριστερά και την Αριστερά και σε μικρότερο βαθμό

από τους κεντρώους, ενώ λείπουν τελείως οι κεντροδεξιοί και οι Δεξιοί, η μέση ένταση αποτελείται κυρίως από τις συνιστώσες του κέντρου (με κυρίαρχη την κεντροαριστερά) και δευτερευόντως την Αριστερά, και με τη Δεξιά να είναι υπολειμματική, ενώ, τέλος, η υψηλή ένταση αποτελείται κυρίως από τη Δεξιά και τις συνιστώσες του κέντρου, ενώ η Αριστερά είναι υπολειμματική.

Γράφημα 8: Σύνθετη μεταβλητή «εθνικισμός» και πολιτικοϊδεολογική τοποθέτηση

Αντίστοιχα, στην περίπτωση του αυταρχισμού, η χαμηλή ένταση αποτελείται κυρίως από όσους αυτοτοποθετούνται στην κεντροαριστερά και την Αριστερά και δευτερευόντως από τους κεντρώους και τους κεντροδεξιούς, ενώ η Δεξιά είναι υπολειμματική, η μέση ένταση αποτελείται κυρίως από τις συνιστώσες του κέντρου και δευτερευόντως από τη Δεξιά και την Αριστερά, ενώ στην υψηλή ένταση κυριαρχεί η Δεξιά και ακολουθούν οι συνιστώσες του κέντρου, ενώ απουσιάζει η Αριστερά.

Γράφημα 9: Σύνθετη μεταβλητή «αυταρχισμός» και πολιτικοϊδεολογική τοποθέτηση

Στο βαθμό που τα κύρια ειδοποιά χαρακτηριστικά της ακροδεξιάς ψήφου (υπερεθνικισμός και υψηλής έντασης κοινωνικο-πολιτικός αυταρχισμός) εμφανίζονται διάχυτα (αν και σε διαφορετική έκταση, ανάλογα με την πολιτικο-ιδεολογική αυτοτοποθέτηση) σε ευρύτερα τμήματα της ελληνικής νεολαίας, αναδύονται σοβαρές επιφυλάξεις αναφορικά με την εξηγητική-ερμηνευτική επάρκεια της «θεωρίας των δύο άκρων». **Μ' άλλα λόγια, αν τα ακροδεξιά ιδεολογικο-πολιτικά χαρακτηριστικά εμφανίζονται διάχυτα τόσο στη Δεξιά όσο και στο κέντρο, η ίδια η διάκριση κέντρου και άκρων τίθεται υπό αμφισβήτηση.** Ακόμη περισσότερο, αν το λεγόμενο κέντρο παρουσιάζει τέτοιας έκτασης ακροδεξιά ιδεολογικο-πολιτικά χαρακτηριστικά, τότε φαίνεται να επαληθεύεται και εμπειρικά η ισχυρή παρουσία ενός «ακραίου κέντρου», τα ιδεολογικά και πολιτικά χαρακτηριστικά του οποίου συνδέονται και επικοινωνούν στενά με τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά της άκρας Δεξιάς.

Τέλος, τα παραπάνω δύο γραφήματα παρουσιάζουν μια ευρύτερα ανησυχητική εικόνα, αφού υποδεικνύουν το λεγόμενο «κέντρο» και τις συνιστώσες του ως μια επιπλέον δεξαμενή τροφοδότησης των

ακροδεξιών αντιλήψεων και πολιτικών επιλογών, πέρα από την κύρια δεξαμενή που αποτελεί η Δεξιά, ενώ η διάχυση του μέσης έντασης εθνικισμού και αυταρχισμού στις συνιστώσες του κέντρου ενισχύει περαιτέρω την ανησυχία για την πιθανή λειτουργία του «κέντρου» ως διαύλου τροφοδότησης της Δεξιάς ριζοσπαστικοποίησης.

Αν έτσι έχουν τα πράγματα, τότε η επιστημονική θεμελίωση της «θεωρίας των δύο άκρων» καθίσταται ιδιαίτερα προβληματική, ενώ ενισχύεται η θέση που της αποδίδει κυρίως ιδεολογικό, παρά επιστημονικό, περιεχόμενο και χαρακτήρα. Από την άλλη πλευρά, η αμφισβήτηση της «θεωρίας των δύο άκρων» και η εμπειρική τεκμηρίωση του **«ακραίου κέντρου»** φαίνεται ότι μπορούν να εξηγήσουν καλύτερα την παρατηρούμενη ιδεολογικο-πολιτική εγγύτητα τμημάτων των ψηφοφόρων του ΠΑΣΟΚ και της ΝΔ με αυτούς της ΧΑ (και δευτερευόντως των ΑΝΕΛ). Ταυτόχρονα, ενισχύει, ακόμη περισσότερο, τη θέση ότι η εξήγηση και η ερμηνεία της λαϊκής υποστήριξης στο φασισμό στα χρόνια της κρίσης πρέπει να στραφεί στη διερεύνηση των διαδικασιών, μέσα από τις οποίες τα ιδεολογικο-πολιτικά χαρακτηριστικά της άκρας Δεξιάς διαχύθηκαν σε ευρύτερα ακροατήρια μέσα σε μια ιστορική περίοδο που υπερβαίνει κατά πολύ την κρίση.

Αντί επιλόγου

Το πρόβλημα της λαϊκής υποστήριξης στο φασισμό στις συνθήκες της κρίσης είναι πιο πολύπλοκο και αφορά σε βαθύτερες κοινωνικο-πολιτικές εξελίξεις απ' ό,τι η θεωρία «κρίση-οργή-ακροδεξιός εξτρεμισμός» και η «θεωρία των δύο άκρων» αφήνουν να εννοηθεί. Η ιδεολογικο-πολιτική σύμπτωση, ακόμη και ταύτιση, κόμματος και ψηφοφόρων, που διαγνώσαμε στην έρευνά μας, δεν αφήνει περιθώρια θεωρητικού και πολιτικού εφησυχασμού. Ο ελληνικός φασισμός δεν αποτελεί άμεση και συγκυριακή επίπτωση της κρίσης. Ούτε οφείλεται, κυρίως, σ' αυτήν. Αν και γεννήθηκε κατά τη διάρκειά της, εντούτοις, η κυοφορία του αποτελεί μια μακροχρόνια διαδικασία που υπερβαίνει κατά πολύ τα στενά χρονικά πλαίσια της ίδιας της

κρίσης.

Μια συστηματική και ενδεδειγμένη διερεύνηση της διάχυσης, στην ελληνική νεολαία και κοινωνία, του ιδιαίτερου ιδεολογικο-πολιτικού μείγματος που χαρακτηρίζει την άκρα Δεξιά (υπερεθνικισμός και υψηλής έντασης κοινωνικο-πολιτικός αυταρχισμός, μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο μιας ογκούμενης διπλής κρίσης -αντιπροσώπευσης και νομιμοποίησης- του πολιτικού συστήματος και προσωπικού) θα αναδείκνυε τις βαθύτερες κοινωνικο-πολιτικές διεργασίες που αποκρυσταλλώθηκαν στην εκλογική ενίσχυση του φασισμού στις συνθήκες της κρίσης. Μια τέτοια προσέγγιση θα εστίαζε στην ανάλυση της μακροχρόνιας στρατηγικής που υιοθέτησαν τα κυρίαρχα κόμματα του πολιτικού συστήματος στην προσπάθειά τους να απορροφήσουν τους κραδασμούς και τις πιέσεις που προκαλούσαν οι αλληπάλληλες, από το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1980, κρίσεις νομιμοποίησης και αντιπροσώπευσης που αντιμετώπισε το δικομματικό πολιτικό σύστημα. Η ανάλυση αυτής της στρατηγικής θα αναδείκνυε τη διπλή, αλληλοτροφοδοτούμενη, διαδικασία διάχυσης των ακροδεξιών ιδεολογικο-πολιτικών χαρακτηριστικών στην κοινωνία και σταδιακής ενσωμάτωσης, όλο και κεντρικότερων, στοιχείων του ακροδεξιού ιδεολογικού οπλοστασίου και πολιτικού προγράμματος στον πολιτικό λόγο και πράξη των κεντρικών-φιλελεύθερων κυβερνητικών κομμάτων.

Μια τέτοια προσέγγιση θα μπορούσε να εξηγήσει και να ερμηνεύσει ορθότερα και ακριβέστερα τις μακρές κοινωνικο-πολιτικές διεργασίες που προετοίμασαν και προλείαναν το έδαφος, αφενός, για την είσοδο στην ελληνική βουλή ενός ακροδεξιού κόμματος (ΛΑΟΣ), πέντε ολόκληρα χρόνια πριν το εντυπωσιακό εκλογικό άλμα της ΧΑ και, αφετέρου, για την άλωση του πολιτικού συστήματος από τον φασισμό κατά την περίοδο της κρίσης. Θα επέτρεπε, ακόμη, την ανάδειξη και τεκμηρίωση των σύμπλοκων εκείνων κοινωνικών-πολιτικών-ιδεολογικών διεργασιών που, στο πλαίσιο της κρίσης, κατέστησαν εφικτή και λειτουργική την πολιτική συνεργασία των λεγόμενων κεντρικών-φιλελεύθερων κομμάτων με πολιτικά μορφώματα και στελέχη της άκρας Δεξιάς

κατά την επιβολή των πολιτικών της λιτότητας.

Τέλος, θα μπορούσε να τεκμηριώσει, κοινωνιολογικά και πολιτικά, την ιδεολογικο-πολιτική συγγένεια και σύνδεση ενός τμήματος του κεντρώου-φιλελεύθερου πολιτικού προσωπικού και των κεντρώων-φιλελεύθερων διαμορφωτών της κοινής γνώμης με τους ψηφοφόρους και τις ιδεολογικο-πολιτικές συντεταγμένες της ΧΑ. Ιδεολογικο-πολιτική συγγένεια και σύνδεση που επέτρεψε σε προβεβλημένα στελέχη της κεντροαριστεράς να διαβεβαιώνουν ότι η ΧΑ είναι το «*πρώτο κίνημα που γεννιέται αυθεντικά μετά την Μεταπολίτευση*» και να αναρωτιούνται δημόσια: «*Πάνω σε μεγάλα προβλήματα, όπως το μεταναστευτικό, το παρεμπόριο και η έλλειψη ασφάλειας και αστυνόμευσης κάνει ακτιβισμό η ελληνική Χεζμπολάχ και παράγει εμπιστοσύνη και απολαμβάνει ποσοστά. Αυτό γιατί να το καταγγείλει κανείς;*».[12] Ιδεολογικοπολιτική συγγένεια και σύνδεση που επέτρεψε στην ηγεσία της κεντροδεξιάς να συνηχήσει με τη ρατσιστική ρητορική της ΧΑ, κηρύττοντας τον πόλεμο στους μετανάστες, τους οποίους χαρακτήριζε «*τύραννους της κοινωνίας*», καλώντας σε «*ανακατάληψη των πόλεων*» και εγκλεισμό των μεταναστών σε στρατόπεδα συγκέντρωσης, τα οποία είχε, ήδη λίγο καιρό πριν, δημιουργήσει άλλο, προβεβλημένο, στέλεχος της κεντροαριστεράς. Ιδεολογική και πολιτική συγγένεια και σύνδεση, τέλος, που, μέσα στην κρίση και ενόψει της όξυνσης των λαϊκών αντιδράσεων απέναντι στις πολιτικές της λιτότητας, επέτρεψε σε κεντρώους-φιλελεύθερους δημοσιολόγους και δημοσιογράφους να ευχαριστούν τη Χρυσή Αυγή για τη συνεισφορά της στη δημοκρατία[13] και να ελπίζουν σε κάποια «*σοβαρότερη*» εκδοχή της για να συγκυβερνήσει με τα μνημονιακά κόμματα.[14]

Σ' ένα τέτοιο ερευνητικό πλαίσιο, η ίδια η κρίση, θα εμφανιζόταν περισσότερο σαν ένας ενισχυτής και επιταχυντής κοινωνικο-πολιτικών διεργασιών που τη διαπερνούν, αλλά δεν εξαντλούνται σ' αυτήν. Αντίθετα, τη διασχίζουν, συνδέοντάς την με τη μακρά περίοδο, τριών τουλάχιστον δεκαετιών, που προηγήθηκε αυτής. Μια τέτοια προσέγγιση, τέλος, θα καθιστούσε σαφή τον κίνδυνο που αντιπροσωπεύουν τυχοδιωκτικές και

επιφανειακές θεωρήσεις, οι οποίες αρνούνται να αντικρύσουν κατά πρόσωπο τη δυσάρεστη και δύσκολη κοινωνικο-πολιτική πραγματικότητα και επιχειρούν, ίσως για λόγους μικροπολιτικής, να την εξωραΐσουν μέσα από ευφημισμούς και ατεκμηρίωτες γενικολογίες περί δημοκρατίας και ανθρωπισμού.

Σημειώσεις:

[1] Μπαλαούρας: «Χρυσή Αυγή ψηφίζει απλός κόσμος, δεν είναι φασίστες»,

14/12/20106, <https://www.iefimerida.gr/news/307313/mpalaoyras-hrysi-aygi-psifizei-aplos-kosmos-den-einai-fasistes#ixzz4Vk3ULKf0>

[2] «Declaration of the European Parliament on the proclamation of 23 August as European Day of Remembrance for Victims of Stalinism and Nazism», <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0439+0+DOC+XML+V0//EN>

[3] Το τετραετές, διεθνές, ερευνητικό πρόγραμμα MYPLACE (Memory, Youth, Political Legacy And Civic Engagement) διερεύνησε, μέσα από μια πολυμεθοδολογική εμπειρική κοινωνιολογική έρευνα, τα χαρακτηριστικά και τη σημασία της κοινωνικής και πολιτικής συμμετοχής και δράσης των νέων σε 14 ευρωπαϊκές χώρες (Ηνωμένο Βασίλειο, Γερμανία, Πορτογαλία, Ισπανία, Ελλάδα, Γεωργία, Φινλανδία, Δανία, Ρωσία, Εσθονία, Σλοβακία, Κροατία, Λετονία, Ουγγαρία) <https://www.fp7-myplace.eu/index.php> Η συλλογή του υλικού έγινε το 2013, κυρίως σε δύο περιοχές της Αττικής (Νέα Φιλαδέλφεια και Αργυρούπολη) μέσα από ποσοτικές και ποιοτικές μεθόδους που περιελάμβαναν: 1200 ερωτηματολόγια, 60 σε βάθος συνεντεύξεις, ομάδες εστίασης, διαγενεακές συνεντεύξεις και τρεις εθνογραφικές μελέτες για το κίνημα των αγανακτισμένων, την ιδεολογικοπολιτική συγκρότηση της Χρυσής Αυγής και τη σχέση της με τη νεολαία, καθώς και τον κοινωνικό ακτιβισμό μιας ομάδας θρησκευόμενων νέων στην περίοδο της κρίσης. Επιστημονική υπεύθυνη της έρευνας ήταν η Αλεξάνδρα Κορωναίου, καθηγήτρια κοινωνιολογίας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και βασικοί

ερευνητές οι κοινωνικοί επιστήμονες Ευάγγελος Λαγός, Αλέξανδρος Σακελλαρίου, Ειρήνη Χιωτάκη-Πούλου, Στέλιος Κυμιωνής και Αρης Δεληβέρης. Τα συμπεράσματα της συνολικής έρευνας πρόκειται να δημοσιευθούν σε συλλογικό τόμο.

[4] Koronaiou, A., Lagos, E., Sakellariou, A., Kymionis, S. and Chiotaki-Poulou, I. (2015), *Golden Dawn, austerity and young people: the rise of fascist extremism among young people in contemporary Greek society*, in *Sociological Review Monograph Series: Radical Futures? Youth, Politics and Activism in Contemporary Europe* by Hilary Pilkington and Gary Pollock, vol 63, 231–249, και Koronaiou, A., Lagos, E., & Sakellariou, A. (2015). *Singing for Race and Nation* in Simpson, P., A., and Druxes, H. (2015). *Digital Media Strategies of the Far Right in Europe and the United States*. Lexington Books, 193-214.

[5] Ενδεικτικά: Griffin, R. (1991) *The Nature of Fascism*. London: Pinter; Feldman, M. (ed.), (2003) *A Fascist Century: Essays by Roger Griffin*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire and New York: Palgrave Macmillan; Paxton, R.O. (2004). *The Anatomy of Fascism*, New York: Knopf; Hamerquist, D., Sakai, J., Chicago Anti-Racist Action, and Salotte, M., (2002). *Confronting Fascism: Discussion Documents for a Militant Movement*, Chicago: ARA.

[6] Ενδεικτικά: «Η Ιδεολογία της Χρυσής Αυγής», «Εθνικιστική Επανάσταση».

[7] Ο.π.

[8] Για την φασιστική προβληματική του «κράτους-κήπου» βλ. π.χ. Griffin, R. (2007) *Modernism and Fascism: The Sense of a Beginning under Mussolini and Hitler*, Basingstoke and New York: Palgrave

[9] «Πολιτικές θέσεις: Για τη Χρυσή Αυγή του Ελληνισμού».

[10] Ο.π. «Η Ιδεολογία της Χρυσής Αυγής» και «Εθνικιστική Επανάσταση».

[11] Ενδεικτικά: Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς και Ινστιτούτο VPRC, (2000), *Οι νέοι του καιρού μας 1997-1999*, Παπαζήσης, Αθήνα. Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, (2005), *Η νέα γενιά στην Ελλάδα σήμερα, Τελική Έκθεση του έργου 'YOUTH'*,

Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα, https://www2.media.uoa.gr/psylab/imageup/I_nea_gennia_FinalReport.pdf. IEA (International Association for the Evaluation of Educational Achievement), (2001), *Citizenship and Education in Twenty-eight Countries. Civic Knowledge and Engagement at Age Fourteen*, <http://www.iea.nl/cived.html>. Kerr, D., Sturman, L., Schulz, W. and Burge, B., (2010), *ICCS 2009. European Report: Civic knowledge, attitudes, and engagement among lower-secondary students in 24 European countries*, IEA, http://www.iea.nl/fileadmin/user_upload/Publications/Electronic_versions/ICCS_2009_European_Report.pdf, Στρατουδάκη, Χ. (2005), «Έθνος και δημοκρατία: Όψεις της εθνικής ταυτότητας των εφήβων», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 116: 23-50. Κουλαϊδής, Β., Δημόπουλος, Κ. (2006), *Ελληνική νεολαία: Όψεις Κατακερματισμού*, Αθήνα: Μεταίχμιο. Φραγκουδάκη, Α., Δραγώνα, Θ. (επιμ.), (1997), *Τι είν' η πατρίδα μας; Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα. Δεμερτζής, Ν. και Αρμενάκης, Α. (2001), *Φοιτητική νεολαία, κρίση της πολιτικής και πολιτική επικοινωνία*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα. Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, *Εθνική Έκθεση για τη νεολαία (National Report)*, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Δεκέμβριος 2012, <https://www.neagenia.gr/appdata/documents/book-gr.pdf>. Η ίδια εικόνα εμφανίζεται και στα στοιχεία που δημοσιεύουν κατά καιρούς το Ευρωβαρόμετρο και η European Social Survey.

[12] «Ανδρέας Λοβέρδος: Η Χρυσή Αυγή είναι αυθεντικό κίνημα», 14/2/2013: <https://www.tovima.gr/politics/article/?aid=498223>

[13] Κασιμάτης, Σ., Η ευκαιρία της Χρυσής Αυγής για τη δημοκρατία, 16/9/2012, <https://www.kathimerini.gr/731901/opinion/epikairothta/arxeio-monimes-sthles/h-eykairia-ths-xryshs-ayghs-gia-th-dhmokratia>

[14] «Μπ. Παπαδημητρίου: Γιατί όχι μια σοβαρή ΧΑ στην κυβέρνηση;», 12/9/2013, <https://tvxs.gr/news/ellada/akrodeksies-protaseis-gia-syntiritiki-symmaxia-apo-ton-mpampi-papadimitrioy>